

RAZ (2060) sb

raz m (2046), **raz** f (4) [cf A sg], ***raza** f (10) [cf I sg razą], [**raza**]; **raz** m : **raz** f GroicPorz (19:3), BielKron (188:1), **raz** : ***raza** UstPraw (20:2), SienLek (60:2), GórnTroas (2:3), SarnStat (64:3).

rąz (w tym 14 r. błędne znakowanie), raz-; w **raza** oba a jasne.

sg N rąz (58), [**raza**]. ◇ G **razu** (68). ◇ D **razowi** (3). ◇ A **rąz** (1447) [w tym: [którą, jaką] rąz (4)]. ◇ I **razem** (75), **tymrąz** (1), **f razą** (10); -em : **tymrąz** PowUrb (1:1); ~ -em (18), -(e)m (57). ◇ L **razie** (10). ◇ D a. L (cum praep „po”) **razu** (4). ◇ pl N **razy** (9). ◇ G **razów** (205), **rąz** (14), **razy** (6); -ów (31), -ow (1) OpecŻyw, -(o)w (173). [W znac. II.1.a.] -ów (183), **rąz** (14), -y (6); **rąz** March³; -y ActReg; -ów : **rąz** : -y LibLeg (3:3), BielKron (23:4:3), SienLek (19:3), PaprUp (1:1), Calep (14:-:2), SarnStat (5:2). ◇ A **razy** (130). ◇ I **razy** (12), **razami** (3), **tymirąz** (1) FalZiołUng; -ami CzechEp, ArtKanc; -y : -ami CzechRozm (5:1). ◇ L **razi(e)ch** (4). ◇ [du I (cum nm) **razoma**.]

Sł stp: **raz**, **raza**, Cn: **raz**, **raza** s.v. *pierwszy raz*, Linde XVI (dwanaście z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

I. W funkcji właściwej (154) :

1. Uderzenie, cios; ictus Mącz, Modrz, Calep, Calag, JanStat, Cn; *plaga* Vulg, PolAnt, Calag, JanStat, Cn; *percussio* Murm, BartBydg, Calep; *verber* Calag; *verberatio*, *verberatus* Calep (77) : BierEz O4 [2 r.]; OpecŻyw 109; kiedy czas iego [barana] miłowania naftawa/ tedy o żony walczy á przeciwniki rogami tłucze/ á dla tego **razu** tężlże⁸⁰/ zawodzi fie z dalekha także tłucze. FalZioł IV 2d; Leop Deut 25/2; *Iacere prostratum*, Wdłufz fie rościągnać od **rázu**. Mącz 161b; Kiedy oczy świerzbią á wípuchną/ á krew ná nich będzie/ z **rázu** álbo z inney przygody: weźmi [...] SienLek 64v, 33v, 67, 67v [2 r.]; GórnDworz P6v, T; KochMon 32; Den íschlag ableyten. Uśc **rázowi**. Declinare ictum. Calag 121b, 122a; KochPs 48; Nie brzytwą ci ia ná nię poyde/ nie żelázem: Mam coś ofobliwżégo/ co tak lekkim **rázem** Brode z mieyfca wyfádzi/ że áni poczuie KochBr 153; WerGośc 252; KochPieś 28, 29; GórnTroas 13; Obeyrzy fie/ áno Cis nád ptaki się śili. Sciąż czterech iednym **rázem**/ dzieśiąci ochromił KmitaSpit B4v; [**rázá**/ Ictus, impetus. Volck Xxx2].

raz czego [= *co uderza*] (1): Trawá/ która nie czekała **Rázu** kofy siekacéy: Ale przed czáfem zniłczala Ogniem gwiazdy goracéy. Tá ręki nie nápełniła Zeńcowi ochotnemu KochPs 193.

raz od czego (1): *Plaga* álbo **raz** od bicza czyni siność Leop Eccli 28/21.

W połączeniu szeregowym (1): Więc głód/ prágnienie/ zimno/ goracości/ Prace z pośmiechem/ wzgardę/ zelżywości/ Bicze/ policzki/ infze **rázy** frogie/ Aż śmierć ná krzyżu znióły/ członki drogie. GrabowSet O4v.

Przysłowie: On idzie ná wefele/ chočia go nie profza/ A iákoby ná psie **raz**/ choć go też przepłofza KlonWor 33.

Zwroty: »uskakować (a. uskoczyć) z **razu**(-ow)« (2): BielKron 247; [Piecinig] vderzył gwałtownie kułakiem ná Peresławiániná/ ále on chybkofcią nárabiaiąc/ wfkoczył mu z **rázu** prętko StryjKron 135.

»raz(y) (za)dać; **raz** (za)dany« = *plagam vel ictum dare*, *plaga facta* JanStat; *plagam inicere* Cn [szyk zmienny] (3:3): BierEz N3; Murm 59; Talitrum, percussio, quae fit digitis complicatis in condylos, **rasz** pyąscyą dany BartBydg 155b; Mącz 421b; Iż iefli rycérz rycérzowi/ álbo ízláchćic ízláchćicowi

záda raz przez rozłania krwie: [...] winá/ którą piętnadzieltą zowá/ od tego który vderzył álbo obráził/ ma bydź náznáczoná. *SarnStat* 618, 618.

»zmylić raz« (2): Ile kroć rázow pádnie/ ná oney dębinie/ Zmyli raz/ bo fie zemknie bes szkody precz minie. *BielSat* N4 [*idem*] *BielSjem* 41.

Wyrażenie: »sztychowe razy« (1): WOłę ia ftánać miedzy niezlicznými Woyłki/ [...] Gdzie miecze cięty/ gdzie sztychowe rázy: [...] niż połtrzały oné Slepégo lynká [*tj. Amora*] przyiąć w łerce *GołCast* 40.

Szeregi: »razy i bicie« (1): A zátym wnet od około ftoiących [*przy umierającym szlachcicu*] były fłyżáne gwałtownych rázow y bicia trzafki/ y kołátánia/ y częłte niewiedzieć od kogo ięki *StrykKron* 350.

»plaga a (albo) raz« (2): Według przewinienia iego [*winnego*]/ [...] będzie rázow vdzierzenia wiele: iedno ták żeby nie było plag á rázow [*plagarium*] więcey niż czterdzieści *Leop Deut* 25/3, *Eccli* 28/21.

»siek, raz« (1): Uno ictu, Iednym siekiem/ rázem. *Mącz* 504a.»raz a sztos« (1): hunc primum levi hasta strinxerat Naprzód go włoczenką álbo drzewem doyechał/ traćił/ raz á sztos mu zádał. *Mącz* 421b.

»raz, (a) uderzenie« [*szyk 2:2*] (4): żadna rzecz ták zle obwárowána nie ieft/ przeciwko rázowi/ á vderzeniu/ iáko głowá. *GórnDworz* I; Schlag. Uderzenie. Raz. Verber, plaga. *Calag* 418b; *Calep* 499b, 1111b.

Przen (27) : ratuy iey mily panie aby fie [*dusza moja*] tak niezatoczyła aby łprętkiego razu nie vpadła w dol zley nadzieie a rołpaczy *RejPs* 171; *ArtKanc* E14v; *GrabowSet* D; By niebo vpádsz miáło/ nie zna cnotá fkázy/ Acz ma prócz licznych szturmów nie policzné rázy. *GołCast* 10.

raz od czego (1): raz od ięzyká/ łamie kości. *Leop Eccli* 28/21.

razy czyje [= *przez kogo zadane*] (1): Zdeymi ze mnie plagi swoie/ Bo prze ciężkie rázy twoie Włzyłtká moc/ y włzyłtki síły Zgoła mię iuż opusćily. *KochPs* 58.

Zwroty: »[komu] bywać na razie« = *znajdować się pod ręką, na drodze; obviam esse Cn* (1): O śmierci coś ciężka ieft/ niedorołłéy młodzi/ [...] Mnie niewiém czemu miiałz/ gdyć bywam ná rázie *GórnTroas* 75.

»napaść [komu] na raz« (1): V śmierci w téyże cenie młody/ co y ftary/ Nápadnieli iey ná raz/ nieda doróść miáry. *KochFr* 38.

»[czemu] z razu schadzać« = *unikać, ustępować* (1): Widzyłz ze włzyłczy powazni O iey [*fortuny*] fie łaskę łtaraiá [...] A tobieć dzywno folguie Na włzem łaskę okażuie [...] Iedno iey vmiey vgadzać A niechciey iey z razu łchadzać *RejJóz* E7v.

»zadać raz« (1): Ocućił fye pan/ [...] Y zádał fromotny raz nieprzyiaćielowi/ Y podał go ná pośmiéłch włzyłtkiemu wiekowi. *KochPs* 118.

Wyrażenia przyimkowe w znaczeniu 'z własnej winy; przez własne działanie' (4): »(sam) od razu sw(oj)ego« (2): Widziłz iáko tu wypadł z siodłá ná hárcu Kácérz/ y przewróćił fye łam od rázu łwoiégo wzgóre nogámi *OrzQuin* Aa2v, Aa2v.

»(sam) z swego razu« (3): *RejKup* dd2v; *RejWiz* 102v; Abowiem ktho iuż zołtánie pod tym krołéłtwem á pod opieká [...] Páńfká/ iuż go będzie łtrzegł iáko źrzenice w oku/ iuż żadna mocz

iemu frogą być nie może/ ácz fie ná czás iemu zmocnić może/ ále lámá s fwego rázu vpáść muśi ku lekkości fwoiey. *RejZwierc* 141v.

a) Działanie (zwłaszcza podstępne) na czyjś szkodę; dręczenie; atak (12) :

razy czego [= *będące czym*] (1): Kto nas gniewa/ tego my rázy tyśiácznémi Różnych łtuk pfuiemy/ y kuńfty rozlicznými *GosłCast* 14.

raz czyj, czego [= *przez kogo zadany*] [*w tym: G sb i pron (3), pron poss (1), ai poss (1)*] (5): *GliczKsiąż* P2v; *ModrzBaz* 141; *NiemObr* 19; [*Mamka do Jempsar:*] Ná cię zás nic nowého/ nic niefłycháného Náđ inśzé niepáđło. Bo żeś nieuchronného Rázu/ mocnéy Boginiéy [*tj. miłości*]/ wytrzymáć niemogła *GosłCast* 34, 15.

razy czyje [= *komu zadane*] (2): *PowodPr* 25 [2 r.] *cf W połączeniu szeregowym*.

W połączeniu szeregowym (1): Dolegály Iezufá ná práwicy oycowfkiey/ pętá y rázy/ á mordy pófpolitego krześciánłtwá/ ktore Száweł wyrządzał/ [...] á niemáią go teraz dolegáć rázy káplánow/ [...] gdy im práwá/ póśseśie/ [...] zdrowie nákoniec wydźieráią? *PowodPr* 25.

Zwrot: »na razie [komu] stać« = *postępować wobec kogoś podstępnie, zdradziecko, mamić, oszukiwać* (1): Iáko naprzod pochlebcy/ ná rázie nam ftoią: Y wiele ludźi pfuią tą półtawą fwoią. *KlonWor* 54.

Wyrażenia: »srogi raz« (2): Bo człowiek ták iefł bárzo zfráłowány/ Ze frogich rázów/ ná zdrowiu fzwánkuie/ Táć że go żaden lékarz nie rátuie. *ZawJeft* 27; *GosłCast* 29.

»śmiertelny raz« (1): [*mówi Stary frant, tj. czart:*] Nieuydzie mi [*Józef*] bez pomfły/ iáko piérwéy zrázu/ Gdy mi fie z rękú bráckich/ śmiertelného rázu Wymknął *GosłCast* 14.

Szeregi: »razy i nabiegania« (1): A czém kto vboźfzy/ á álbo do wwiárowánia krzywdy mdleyfzy/ álbo do wczynienia niegotowfzy/ tem bárźiey podległ pod rázy y nábiegánia [*ictibus ac impressioni*] tey wolności [*tj. bezkarności*]. *ModrzBaz* 141.

»stosy a razy« (1): Abowyem iż małżeńftwo yeft wielki á trudny ftan/ ktory záváfse nyeprziyacyel duńfny náigrawa á nádchodzi fwemi zdrádliwemi fprochy. Potrzebá yeft wtem thákich małżonkow ktorzyby fie onego nye bali/ yego wśfytkye ftofy á rázy wydzyerżeli. *GliczKsiąż* P2v.

a. W pl: Bicie, chłosta (4) : [*żebrak, któremu pan nie dał pieniędzy*] iáć mowić. Bodayżeś fie ty thu do fmierci nie wrocił. Gdy tho wśfłyzáł pan Boiánowfki/ hnet fie wrocił/ y poznawfzy vbogiego/ ktory fie bał rázow zá tákową kłátwę/ rzekł mu [...] *Górndworz* Q8.

W połączeniach szeregowych (3): *BudNT* 2.Cor 11/23; Ale we wśfytkim fstawmy fámych fiebie iáko fłudzy Boży/ w ćierpliwości wielkiej/ w vtrapieniach/ w potrzebách/ w wćifkách; w ráziech/ w więźnieniu/ w rozruchách/ w pracách/ w nieśpániách/ w pościech *WujNT* 2.Cor 6/5, 2.Cor 11/23.

b. Uderzenie pioruna (1) :

Wyrażenie: »raz piorunowy« (1): Złoto śródkiem Iánczárów zbroynych póydzie fnáđnie/ A przez twárdą opokę gwałtowniéy przepáđnie/ Niźli ras piórunowy *KochPieś* 36.

2. Ślad po uderzeniu; blizna; percussura, plaga PolAnt (32) : Gdy fye kto fłucze/ álbo zerwie/ ma owczá żość/ z niewieścim mlékiem pić/ to zás wśfytko w nim nápráwi. [...] Ale rázy tym mu pomázuy: [...] *SienLek* 148v; *BudBib Prov* 20/30.

raz czyj [*w tym: G sb i pron (7), pron poss (1)*] [*zawsze: o Chrystusie*] (8): *BibRadz Is* 53/5; iż ten táć zacny y wielmożny Krol/ miał być zrániony/ zbity y zámordowány: á iż tymi fwoimi śiniáłymi rázy/

nas vzdrowić y vřpráwiedliwić miał. *CzechRozm* 179v, 24, 173v, 174, 175v, 210; iż on łam [Bóg] ná Mefyalfá řwego wřzech nas niepráwořci włóżył/ y iego nas řiniáłymi rázými vleczył. *CzechEp* 188.

W charakterystycznych połączeniach: wewnętrzny raz, wywiniony; razu uřć; raz(y) goić, leczyć, mazać (pomazować) (2), nacierać; przykładac na raz (2).

Wyrażenia: »raz (s)tłuczony« [szyk 6:5] (11): *BielKron* 458; kozié bobki/ w ocie á w miedzié warz/ á przykładay bądź ná řtłuczony áłbo wywiniony raz. *SienLek* 143v; Bywáią téz rázy tłuczoné/ iáko cięte rány řzkodliwé/ á przeto iż téz y tym rádźić trzebá/ ieřt o thym w przyřłym Rozdźiale náuká. *SienLek* 148, 148, 148v, 149 řp, 161 marg, 185 [2 r.], T[tt]v, Aaaa2; [Dziecié kiedy nád zakazánie oycowřkie ná łáwę áłbo ná řtoł wlezie y řpádnie/ dwoię řzkodę odnieřie. Bo go y raz řtłuczony potka/ y ociec go ieřcže dla niepořłufzeńřwá [...] rozgá vbije *GrzegŻarnPos* 3/515v (*Linde*)].

»z(a)řiniáły, řiny raz« = *livor PolAnt* [szyk 12:4] (9:7): A on zřániony ieřt dla złořci nářzych/ á vbit ieřt dla grzechow nářzych/ [...] zřiniáłemi rázy iego vzdrowienichmy řą. *BibRadz Is* 53/5, *Gen* 4/23, *Prov* 20/30; Rozdźiał Dźieřiąty. O ráźiech tłuczonych á řinnych: tákże téz o wnětrznym rozřázeniu/ ktoré vrázem zową. *SienLek* 148, 148v, T[tt], T[tt]v, Xxx4v; *CzechRozm* 24, 173v, 174, 175v, 179v, 210; *CzechEp* 188; *SarnStat* 245.

Przen (6) : Bo gdy káźdy zwas ořobne namowy pořpolite do řwey priwaty poćiąga: gdy domá wczáľom á rořkofzam/ á tu zářię (w pořpolitych ziázdach) pieniádzom ábo zábiegániu łáľki ludzkiej řłuzýcie: niedźiw iż wřzyřtkie złe rázy/ ná Rzeczypořpolitey ze wřzyřtkiego ogoloney zořtáwáią. *PowodPr* 78; Gdiž miłóř wáľnie pćczelęgo Ząđłá/ á iádowitégo: Leći kropelkę miodu zořtáwiwřzy Precz/ miąźłzo wzdęty zły raz vczyniwřzy. *GosłCast* 41, 42, 71.

raz czego [= *spowodowany czym*] (1): A iáľnoř mieliáćá bęđzie iáko iáľnoř řłoneczna/ [...] dñiá ktorego Pan záwinie ráńę ľudu řwego/ y vzdrowi raz rány iego. *BibRadz Is* 30/26.

razy czyje [= *przez kogo uczynione*] (1): A toć iuż Pan [...] okázáć raczył/ y wrzod ten twoy á tę řzkodliwá á boleřciwá ráńę twoię [na duszy] [...] y morderzá twoiego od ktorego ią mařł/ á iáko to řą řmiertelne ty rázy á řrogie rány iego/ á nigdy nie zágoione áni vleczone żádnym wymyřłonym ľekářřtwem řwiátá tego. *RejPos* 326v.

Wyrażenie: »řmiertelne razy« (2): *RejPos* 326v; Iednáć řię tym řerce me nie może vkoić/ Ani řmiertelnych rázow y Lámentow zgoić. *KoľakCath* B2.

Szereg: »razy a rany« (1): *RejPos* 326v cf *razy czyje*.

3. Złe (wyjątkowo wtórnie dobre) wydarzenie, nieszczęście; plaga PolAnt; locus Cn (35) : Y Widziaľem [...] án-iołow řiedm máiácych řiedm rázow ořtáćecznych/ iż wñich wykonan gniew Boży. *BudNT Apoc* 15/1; Y obiecawřzy tám Bog zá to napráwę/ choć z niepořdobnych rázow/ tym zámyka: [...] *PowodPr* 67; *GosłCast* 20.

razy czego [= *bęđące czym*] (1): Iáko nákoniec to Kroľętwo z ták niebeřpiecznych rázow vpadku řwego y czáľow nářzych w częřte interregná w cále zořtawáło? Może řie rzec: nie ták řwieckim zábiegániem/ [...] iáko wáľniey modlitwá vřtáwiczną *PowodPr* 20.

raz czyj [= *kogo, czego dotyczący*] (2): Miey řię tedy ná pieczy pilnie rádźę káźdy/ Gorą náźbyť nie buiáć/ miárá płaťna záwždy. Boy řię rázu Ićará młokoľká płociego/ Pátrż iáć w tęćzę w Doedáľá řtárcá przemysľnego. *RybGęřli Cv*; *SkarKazSej* 673a.

Zwroty: [»na razie stanąć« = *prawdopodobnie: osiąść na mieliznie*: [żeglarz] opátruie/ iáko gdzie łódź bieży. Strzeże áby ná rázie kiedy nie łtánęła: A rozbiwłszy fię márnie/ żeby nie tonęła. *ProtKonterfet C3v (Linde).*]

»razu uść, uchodzić« [szyk zmienny] (2:1): *GórnDworz Aa3v*; A gdy łye ielzche obeyżrzy [człowiek]/ że niemoc/ áłbo on ból/ śmierć ták bárzo łtrałziwą á nieodwłócną zá łobą prowadzi/ kthórey prace á dowcipu niewżywie? áby rázu złego włzedł [...]? *Oczko 1v; GosłCast 44.*

Wyrażenia: »raz dobry« (1): włzákże mieli Turcy nád Niemce/ á to przeto iż Niemcy będąc obciążeni zbroią y koniem/ niewolen vbieżeć z rázu złego/ áni gonić z dobrego/ Thurczyn zá tarczą wolen ná włszytki łtrony *BielKron 312v.*

»zły raz« = *locus difficilis a. miserrimus a. periculosus, periculum Cn* [szyk 23:3] (26): *RejRozm 398; RejZwierz 122*; ktory [koń] gdy nas z mieyłcá ná mieyłce nie potykáiąc łye/ cáło wedle potrzeby náłzey przeniesie/ á ze złego rázu nas wyniesie/ powiedamy iż ielł dobry koń *OrzRozm P3; BielKron 312v, 396; GórnDworz Aa3v*; Wiele pożytkow miewa kto rad trzeźwi bywa/ Ma nogi pogotowiu złego rázu zbywa. *BielSat C [idem BielRozm]*; Ano y nędzne źwirzę kiedy zły raz czuie/ Iákoby go obminąć pilnie vpátruie. *RejZwierc 250; Oczko 1v; KochFr 133; BielRozm 16; ActReg 75; WyprPl B3, C3 [2 r.], C3v; SRomotá kto odbieży w zły raz przyaciela RybGęśli C3v; VotSzl B2v; CiekPotr 64, 65; GosłCast 43, 66, 73; SkarKazSej 673a, 675a; KlonWor 51.*

Szeregi: »raz i niebezpieczeństwo« (1): Nie łpułzczáiąc fię tedy ná záchodnych Pánow obietnice (ktorych to ielł [...] przedsięwzięcie/ áby *sedem belli* z tym Pogáninem/ ná włchod łłóncá co nadáley od siebie vczynili/ á żeby námi gorłzy raz y włszytko niebezpieczeńłstwo záściełáli/ áby y łwoich pokoiow y wczáłow/ tym bełpieczniej záyzywác mogli.) *VotSzl B2v.*

»przygoda i raz« (1): Coż będzie po wálznych łeymách/ ktore tylo łamy ná oddalenie y leczenie przygod y złych rázow Rzeczypołp: wam zołłály: ielłi z roźnymi wiátry y niełtwornemi myłłami ná nie fię ziedźcie? *SkarKazSej 673a.*

Przen (3) : *KochPs 8*; Niebaczyłám/ by które zmyłłne niepokoie/ Lub iádowite rázy miály nápásdź kiedy/ Z łłolcá rozumu mię zbić/ áłbo wwiędź kędy. *GosłCast 32.*

Zwrot: »zadać raz« (1): Lecz Pan/ ktory gdzie tknąć widzi/ A z przełtrogi ludzkiey łzydzi/ Zádał mi raz tym znácznieyłzy/ Czymem iuż był bełpieczniejłzy. *KochTr 18.*

4. Jednorazowa realizacja jakiegoś zdarzenia (wtórna substancywizacja przysłówka w znaczu II.1.); vicis JanStat, Cn (7) : SWiętá Ewanieliá pokladá/ iij pán Iezus dwa krotz rozmnożył chłéb a nakármil wiele tyłięcy ludzi/ ale ty połpolu wlož oba razy w ieden/ a rozmyłłay iako [...] *OpecŻyw 52; Mqcz 503a; GórnDworz Aa8v*; Zgádnicielłz mi/ wiele rázów/ niź ieden **raz** minie. Mágdalená pod namiotem żywym dułżá kinie. *KochFr 25*; IElłi Zyd przez rołkazánié łwego łędzięgo będzie wezwan do łádu/ á zá piérwłzym pozwem y zá wtorym nie przydzie: zá obádwá rázy [pro utraque vice *JanStat 1119*] niepołłufłzne winę/ która ielł zwyczáyna z łłarádawná/ niech zápláci *SarnStat 254.*

raz czego (1): A to włszytko co łie połłánowiło/ ná ten ieden raz okázowániá tylko łciągác łie ma/ *ad hunc solum actum pro hac vice. SarnStat 128.*

Wyrażenie przyimkowe: »w [jakim] razie« (1): Zwyczajui Káncelláriiéy nalepiéy łie trzymác. A gdzieby w natrudniejłzym rázie/ tedy *ad corrigendum cum Actis* biorá *SarnStat 1286.*

5. *W zwrocie*: »stać na dobrym razie« = *zajmować dobrą pozycję wojenną* (2) : Dawłzy fie im do woley kilka dni nápukác/ Potym ná nie fortelow/ ze włyftkich łtron łzukác. Vmieć fie podłzácnowác/ łtać ná dobrym rázie/ Gdzieby był/ pátrzájącym z blánkow/ ná przekázie. *BielSat N [idem] BielSjem 36.*

** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : Vices, Rázy też odmienność/ przemienność/ łzkodá/ przigodá. *Mącz 493b.*

II. *W funkcji przysłówka* (1906) :

1. *Oznacza poszczególną realizację jakiegoś zdarzenia (z liczebnikiem lub elipsą „jeden”); vicis HistAl, PolAnt, Mącz, Calep, JanStat, Cn (1414) :*

a. *Z liczebnikiem, w zasadzie głównym, oznacza krotność; semel BartBydg, Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Calep, JanStat, Cn (913) :*

α. *Informacja o krotności jest w wypowiedzi istotna* (563) : *MetrKor 34/134, 40/814, 815; March¹ A3v; OpecŻyw 20, [127]; PatKaz II 37v, 61; bo tak mouy łzwyąty Grzegorz tele razow łzmyerczy prelaczy łą dołthoyny [...] yele zlych przykladow łwym poddanym czynycz ukazuyą a tego ym dopułzczayą PatKaz III 148v; BartBydg 110; Też proch koriandrow s fokie^m babczanym zmieszany á z wodką babczaną/ gdy fie go napije kielo razow ten ktory ma biegunkę/ załtanawia ią. FalZioł I 28a; [...]: Iako wyłłzey napiřano, czynł tak.3. razy FalZioł II 18a; Y też oczyma łlonych rib/ albo kopyty końskimi: nadolne mieřtce raz y dwa okadzłc/ mocznie poruřza białem głowam swoię rzecz. FalZioł V 27; Scżaw w cierpiączem winie wwarzony á ku piciu paniey ono wino dane kielko razow/ nie będzie pani brzemienna wólka w pożądaniu potraw niezwyčajnych. FalZioł V 83; Takieř też zaduřzenie vłt y nořa czo nawięczy po trzy razy, łtanowi łzczkawkę. FalZioł V 83v, I 4c, 5c, 33d [2 r.], 43a, 45b (69); Przewiedziawłzy o nim łtarořta Kijowłki, obłkoczylwłzigo poimal y połłal panom Litewłkim na Wilno. Skąd niekielko razow [*aliquotiens*] vciekaiąc zalię był pogonion y przywodon. *MiechGlab 31, 69; KłosAlg D2, D2v, G4v [2 r.]; Włzakze tho czořłmy porvczily thylve rařzow ylve bandzie potrzeba [...] gdi łiá słvlřnye bandzie vydzialo powtharzacz bandzyeřł LibLeg 7/35; y wi przyaczil nas o thakowe krziwdi wasche kyelka ras przilřilaly pořli wasche, abi [...] LibLeg 10/92, 6/115, 116, 7/9, 10/58v, 148, 149v, 11/88v; Niemoże tylie nikt łřtzenięciu dáć/ ilie raz może ogonem mąrgác. March³ V8; RejPs 25v; ComCrac 15; bywall theř wdomv yego po wywołanyv łzwym z zyemye łzila razow. LibMal 1546/112; kthora [*Zofia*] tham stanawłchi kthemv cudzołořthwu dobrowolnye yeřth łzye prziznalá, thak thwyerdzacz ze thelko dwa razy przeřł nyą yeřth popelnyono. LibMal 1554/186v, 1544/84, 85, 93v, 1546/122v [4 r.], 123 [2 r.] (16); Rejłóz H2; KromRozm I C3v, L4; MurzNT 111; KromRozm II ł3v; Diar 65; GroicPorz nv, q2 [2 r.], ii3; A ilekolwiek rázow w niedzielę będzie od księdzá kropion/ tylekroć brzemię grzechow/ przes łtterzy niedziale/ będzie zgłádzone. KrowObr 70v, 70v [2 r.], 232v; Leop Matth 18/21, 22; A ná poroczákách powodowi raz prořł niemocą ma być rok przełožon. UstPraw G3, C3v, E2v, F2, I3v [2 r.], I4; A wierz mi iř ledá gdzye/ ten w dołek nie wpádnie/ Wiele w grzywnie kwartnikow/ do trzech rázow zgádnie. RejZwierz 87, 77; A ták wy włyřtcy męřzowie boiowi obeydźiećie wkołło miáłto **raz**/ A to vczynićie przez łzeřć dni. (*marg*) To ieřł/ ná káždy dzieł raz ieden. (–) *BibRadz Ios 6/3, 2.Cor 11/25; [Mojřesz]* Pořwięćil y ołtarze łiedřł rázow kropiąc. *BielKron 37v; Helizeuřł pořłłal go [Naamana] áby fie vmył w Iordanie***

rzece fiedm rázy/ y vzdrowion był. *BielKron* [85²]; potey modlitwie [*Luter*] trzy rázy mowił: w ręce twoie Pánie polecam duchá moie⁸⁰/ zatym fkonáł *BielKron* 224v; [*Piotr Dunin*] ftoczył bitwę s Prufy v Pucki w Pomorskiej zemi/ gdzie z obu ftron bitwá trwála długo/ thák iż odpoczywały kilka raz obie fthronie *BielKron* 394v, 9, 9v, 15v, 24, 37 (35); Plerumque, Częftokrość [!]/ Połpolicie/ Podczás/ Też kilka rázów. *Mącz* [305]a; Quot vicibus, Iáko wiele rázów/ yle kroć. *Mącz* 493b, 313a, 344c, 465b; Albo vwarz w wodzie rozey Námiefzay s tym zemie czarney/ Rychłe odelzenie weźmiesz Gdy rázow kilká pomáñez. *SienLek* 51v; thym lékárftwem do trzech álbo do czterech rázow Dnę vléczyfz. *SienLek* 123, 47, 55, 62, 63v, 69v (14); *GórnDworz* O7, T7, Aa8v, Kkv; *GrzepGeom* B4; *RejPos* 109v [2 r.], 328; Kiedy dziáło wypalił/ razy dwa Borzące/ Chłodz ie rychło czym chłodnym/ bo będzie gorące. *BielSat* Nv, L4 [2 r.]; *RejZwierc* 10v, 42v, 96v, 155, 187v; *BielSpr* 73v; *HistHel* B2v; SZczukámi iáko raz nimi [staw] nárybifz/ Tedy fye óny połpolicie rády trá. *Strum* Q, K4v [2 r.], P4v, Qv; *BiałKaz* L3; *CzechRozm* 138v, **7; V ftárych ludzi to bywáło/ iż ilekroć ktorego Krolá Krolem miánowano/ tyle rázow [quoties ... toties] go też zá rázem y ftrózem ludu ábo Páftyrzem názywano *ModrzBaz* 18v, 119, 121, 121v [2 r.], 138v, 139 [2 r.]; móželi kto ztąd iuz [!] wierzyć/ przeto iż go tám raz nie záftáł/ iż nigdy w Rzymie Piotr S. nie był? *SkarJedn* 96, 345; *Oczko* 19v, 21, 24v, 32; Ięzyczne y fwarliwe/ raz ie vpomniawfzy [św. Paula]/ tym karála/ áby v drzwi gdzie wfzytki iadały/ klęczáły modláć fię *SkarŻyw* 142, 571, 580, 583; *StryjKron* 416; Tákże [...] mowi Iákob do Lábána: Iużeś mi z dżiesięć rázow zapláte odmieniał: to ielt wiele rázow. *CzechEp* 372, 324, 325, 372 [2 r.]; *NiemObr* 33, 149 [2 r.]; *KochFr* 25 [2 r.], 87; *ReszPrz* 70; *ZapKości* 1585/59v, 60; *BielSjem* 27 [2 r.], 36; *KochPieś* 30; *GórnRozm* H2, I4; *Paprup* B3v; y widzę zem tey modestey sieła razy vzywał, ze mito y dzis szkodzi. *ActReg* 167, 101; Buccellatum – Chleb woieni dwa razi pieczony. *Calep* 141a; Toties, Tam saepe – Tilo razow. *Calep* [1075]b, 319a, [891]b; *GostGosp* 32, 34, 90, 164; *GrabowSet* I4v; *LatHar* 465, 649; Trzykroć byłem bit rozgámi/ razem [semel] był vkámionowan/ trzykroćiem fię z okrętem rozbił *WujNT* 2.Cor 11/25, s. 748; Abowiém iefliby miála káżda ftroná fwéy rzeczy kilka raz [aliquoties *JanStat* 492] poprówowáć/ á Sędžia téz ná nię miał kilka kroć rozmyśláć fię/ tedyby [...] *SarnStat* 791, 150, 345, 401, 408, 466 (17); *WitośLut* A3; *KlonFlis* D4; (nagł) Nagrobek Marćinowi Stárzechowskiemu Dziećięciu/ ieno XXX. godzin żywemu. (–) RAz złotowłofy zá żywotá mego Phoebus tor przelzedł wozu nie fwoiego/ Ták moię witkę fkwápliwie przecięła Skápa Láchefis *SzarzRyt* C4v; [*TerentMatKę*t Kv; *LustrMaz* II 15; na przyjazd JMości dwiema razoma do Racziaza expositum ... ćw. 8 *InwBiskWłocł* 1582/212].

W charakterystycznych konstrukcjach przypadkowych z liczebnikiem: dwa, trzy, cztery razy (100), raz cztery (1), do trzech, czterech razow (5); pięć (i więcej) razow (26), razy (3); zaimek liczebny względny i wskazujący: ile, tyle itd. razow (35), raz (1); zaimek liczebny nieokreślony: kilka itp. razow (75), raz (12); zaimek liczebny przysłówkowy: wiele, si(e)ła, niemało razow (15), razy (1); liczebnik krotny: dwakroć, wielekroć itd. razow (10); liczebnik zbiorowy: dwoje razow (1).

W połączeniu z określonym odcinkiem czasu, w którym coś się powtarza [w tym: raz, [ile] razy w rok (31), do roku (12), na każdy rok (3), w pułroka (2), przez rok, przez dwie lecie, we dwie lecie; przez dzień (33), na (każdy) dzień (13), co dzień (2), przeze dni [= co drugi dzień] (2), przez trzeci dzień [= co 3 dni]; w tydzień (10), do tegodnia (2), na każdy tydzień, przez tydzień; w miesiąc (5), na miesiąc;

przez wszytek żywot (a. czas żywota swego) (5), za żywota, jako żyw; przez noc; na całą zimę; jako świat stworzon] (132): *PatKaz II* 38v; Kthore [wiersze] gdyby kto z nabożeństhem raz przez dzień mowił/ tego dnia złą śmiercią zginąć nie może *TarDuch E3*; Wodka przeciw złemu mięsu/ kthore fie w wściech mnoży z francze/ [...] bowiem wygriza ie gdy będzie maczano tą wodką przez trzeci dzień raz ieden. *FalZioł II* 20d; [...] maż tho czynić dwa razy przez dzień/ rano y wieczor. *FalZioł V* 91v; Vżcyń [!] proch á pożyway go.2. razy do te⁸⁰ dnia *FalZioł V* 111v, I 47b, II 2a, 16b, 17d, 19a (20); *GlabGad K8v*; aboviemfie tak nąm y Radąm naśsem zdalo dołfycz izbi iedno trzi razy wrok bely Roki ziemkie sządzone *ComCrac* 15, 15; *RejRozpr B4v*; *ZapWar 1545 nr 2646*; Y tegoć obyczaiu ftarego nieganym/ chodzić ras wrok wdom palterzowy wśelkiego parafiana fwego *SeklKat Z2*; *LibMal 1554/190v*; *GroicPorz b3v, b4*; *KrowObr 128v, 183*; *UstPraw B4v [2 r.]*; *BibRadz I 123c marg, Hebr 9/7*; Y chodzili [Żydzi] czterzy rázy przez dzyeń słuchąc czytania zakonu/ y czterzy rázy przez noc. *BielKron 97, 24v, 37v, 38v, 39 [2 r.]*, 51 (15); Semel a condito aevo, Raz yako fwiát ftworzón. *Mącz 381b*; ten oléy káždé zápalení chłodzi y tłumi: także y fpuchłość bolączki/ pomázuiąc raz cztery przez dzień *SienLek 160v*; [uczynić maść] thymże róg pomázuy ciepło [...]: czyń thego tydzień przed okowáním/ ná káždy dzień ze dwa rázy. *SienLek 176v, 52v, 55, 62, 63v, 64v (15)*; *GórnDworz K7*; *KuczbKat 185 [3 r.]*; [Rzymianie] iefli kiedy trochę w pokoju ftali/ tedy przedfie ná ćwiczenie wyiezdźáli trzy rázy w Mieściu/ in campum Marcium *BielSpr 3, 2, 4v, 9v*; *WujJud 189v*; *BudBib Ex 30/10 [2 r.]*, *Lev 16/34*; *BiałKaz B2*; *CzechRozm 71v, 261v*; *PapPan B*; nietákby fie bárzo wśytkich máiętność wátłilá y vbożyłá/ gdyby połowicę pożytkow raz przez wśytek żywot káždy dał/ á potym ná káždy rok po dwudzieſtey części *ModrzBaz 123v, 121v [2 r.]*, 122; *SkarJedn 346*; W Kántabryiéy trzy źródłá/ ná ósm ftóp od siebie/ vpadáią/ álbo wyfycháią/ co dzień Boży/ rázów dwánaście. *Oczko 9v*; którego [purgowania ciała] iefli nie śiá potrzebá/ przecedni raz álbo dwa vzyw. *Oczko 24, 21, 38, [43]v*; pułtki ftare [...] nálaſwzy [św. Antoni]: wnich fie zámkną: towarzyzá łobie ziednaſzy/ áby mu chlebá y wody raz w pułroká przynosił. *SkarŻyw 57, 29 [2 r.]*, 31, 36 [2 r.], 46, 57 (13); *StryjKron 145, 161*; *CzechEp 44*; *ReszHoz 119*; *WerGość 250*; *PudłFr 55*; *ActReg 163*; Triferus, Ter fructus in anno ferens – Trzi razi do roku rodząci. *Calep [1086]a*; *GostGosp 38, 88, 165*; *LatHar 119, 123 [2 r.]*, 126 marg, 197, 198, 254; *WujNT 16, Hebr 9/7*; Roki wielkie té téz w káždéy ziemi ma fądzić Woiewodá raz przez dwie lecie *SarnStat 735, 376, 716*; *GrabPospR M4*; *VotSzl Dv*.

W połączeniu pleonastycznym z liczebnikiem krotnym (10): A gdy thedy Iowifz pięćkroć rázow fwiát obfzedł/ vmárł ná wyſpie Krecie *BielKron 25*; IZ fie thu wielekroć rázow miánuią Gottowie/ Wándálowie/ Longobárdy/ przeto o nich krotko wypifuię co to był zá narod. *BielKron 159, 163 [2 r.]*, 165v, 189, 252v, 402; Ile kroć rázow pádnie/ ná oney dębinie/ Zmyli raz/ bo fie zemknie *BielSat N4 [idem] Bielsjem 41*.

W przeciwstawieniu z liczebnikiem krotnym (9): *OpecŻyw 56*; *LibMal 1554/187v*; Lepiey dwákroć ieść przes dzień niżli ieden raz wiele *SienLek 10*; *RejPos 122v, 227v*; *Strum O4*; ktore [Pismo Św.] powiada/ niemáż fprawiedliwego ná ziemi ktoribi niezgrzeſził/ á nieraz álie ſiedm kroć przez dzień *BiałKaz B2*; *SkarŻyw 172*; *GórnRozm F*.

Przysłowia: Maż roſtropny ieden raz błądzi. *BierEz K, Kv*.

Stáry á ſzalony iuż dwa rázy młod bywa. *RejZwierc [121]v*.

Połączenia: »raz, dwa, (i) trzy« (3): A Gdzieby fie trąfiła różność/ álbo téż *paritas votorum*, máią raz/ dwá/ trzy znowu *per votá* puścić *SarnStat* 47 [*idem* (2)] 854, 868; [*PismaPolit* 648].

»(i) raz i po wtore« (2): *BibRadz Philipp* 4/16; Ale wždy wiernym ftróżom/ y ras y po wtore Niech wolno będzie wołać kiedy gore/ GORE. *Prot Ev*.

Fraza: »za [= czyż] (azaż już) raz?« = *wielekroć* (3): Za raz Melánchton íwych locos communes/ álbo kommentarzow ná Páwłá S. do Rzymyánow poprąwyał? *KromRozm I* H4; Azaż iuż raz miecz okrwáwiony widáliłmy w zyemi náłzey? *RejZwierc* 192; *MWilKHist* H2.

Zwrot: »dwa razy powtarzać« (1): Y ítądze íam [*Bóg*] téż o íobie mowi dwa rázy powtharzáiąc zem ia íeft ktorym íeft. *SarnUzn C*.

Wyrażenia: »(i) raz i (abo) drugi; raz albo dwa« = *kilka razy*; (*et*) *semel et (atque) iterum PolAnt, Vulg, Cn*; *semel et bis Vulg* (9;2): gdyby raz álbo dwá tákową niedbálość s íwą ízkodą odnioł/ był by potym w íwey ípráwie czuynieýszy. *GroicPorz y*; *BibRadz 2.Esdr* 13/20; Quid tum postea? si modeste ac raro hoc fecit, Oy cołz ná tym/ yłz mu fie to ras álbo dwá przigodziło. *Mącz* 228c; *SkarŻyw A2*; *CzechEpPorz* *4v; *GórnRozm F4v, L3v*; *KochProp* 10; *KołakCath Cv*; Abowiemelmy chćieli przyść do was (zwłáfzczá ia Páweł) y raz y drugi: ále [...] *WujNT 1.Thess* 2/18, *Philipp* 4/16.

»raz a(1)bo (i) kilka« (3): *SienLek* 70v; ábowiem íełcze to nie íeft ípráwiedliwy/ ábo mierny/ ktory ras ábo kilká/ tylko ná okaż ták íię popífze *GórnRozm L2v*; *SarnStat* *5v.

»chocia raz« (1): A ták vpiy íię iuż choćia raz przez moje zdrowie *WerGość* 256.

[»dwie ma razoma« = *w dwóch ratach*: które pieniądze p. Grygier wziął dwie ma razoma, które po tym na rachunku położył. *InwMieszcz 1597 nr 301.*]

»jeden raz« = *semel Vulg, PolAnt* [*szyk 17:5*] (22): *BierEz K, Kv*; *PatKaz I* 11v; *PatKaz II* 38v; A tho działay na każdy tydzień ieden raz, za ieden miefiącz zeydzie z ciała wízytka plugawość *FalZioł II* 19a, II 20d; *GlabGad B2*; *WróbŻołt K6v, 61/12, T4v*; Aby ízędzia ziemłki ani Grodłki ani podkomorzy iedno ieden raz íobie bral na rozmyślenie *ComCrac* 18, 18, 18v, 22; Ífz zmlýnarzem laczinia Andrzeyem Czyelyefznye przebiwala rafz yeden na polyu *LibMal 1546/120*; *BibRadz I* 123c *marg, Ios* 6/11; *BielKron* 107v; *SienLek* 10; *SkarJedn* 265; *CzechEp* 160 [2 r.].

»jeszcze raz« = *adhuc semel PolAnt, Vulg*; *tantum semel PolAnt* [*szyk 11:1*] (12): Przytym íełcze rzekł [*Abraham*]/ Profzę niechayby íię pan moy nie gniewał ná mię ízbych íełcze tylko raz [*veruntamen semel*] rzekł/ [...] *BibRadz Gen* 18/32, *Iudic* 6/39 [2 r.], *Hebr* 12/26, 27; Conicio, Yefzche ras przirzucam *Mącz* 162a; *KochFr* 133; *WyprPl C4*; *WujNT Hebr* 12/26, 27; Doftánieźli mi íię raz íełcze kiedy w zęby/ Nie vmkniefz mi íię wierz mi ledáíáko z gęby. *CzahTr Lv, K4*.

»nie raz abo nie (ani, nie) dwa (ani trzy)« = *kilka razy* (3): *LibLeg* 10/92; Periuriis delibutus, Krziwoprzyfielstwy opętyány/ to yeft nie ras áni dwa krzywo przyfyągł. *Mącz* 80d; Nie raz nie dwá áni trzy do roku iednego/ Vkradkiem zábieráią z Woiewodctwá twego/ Síłá dułz Krześciáńfkich *PaprPan B*.

»(przy)namniej raz, [*ile*] razy (A)« [*szyk 8:1*] (7;2): Ty wízytki rzeczy niechay pokifáią á pothym ie wypalić przez alembik przinamnej dwa razy *FalZioł II* 16c, II 16a; *GlabGad K8v*; BVrmiłtrzá z Rádą vrząd ná thym íełth/ przynamniej raz w tydzień álbo ile kroć potrzebá przynieýe ná Rathuśz íye

ichodzić *GroicPorz* b3v, b4; Kto przynamniey raz przez rok nieprzyštěpuie [do Komunii]/ godzien iest karania. *KuczbKat* 185 marg, 185; *GostGosp* 88; *LatHar* 119.

»tyl(k)o, jedno, jacy raz« [w tym: jedno tylko (2)] = *non nisi semel* *Modrz, JanStat; veruntamen semel PolAnt* [szyk 25:22] (31:17:1); *PatKaz III* 112; *FalZioł V* [1]v, 35; bo źzkoda iedno cie raz zařmuci, ale źiřk źły dľugo řmucić będzie. *BielŻyw* 10; *ComCrac* 18; *LibMal* 1546/122v; Ná piřmye nam [Chrystus] nic nye zořtáwił: Raz tylko tćimy iź piřał/ y to w prochu ná żyemi *KromRozm II* b4v; *KrowObr* Bv, 182v, 183; *BibRadz Gen* 18/32, 1.Reg 26/8; *BielKron* 158, 276v; *Mqcz* 312d; *SarnUzn* F; *RejAp* 63; *GórnDworz* K7; *RejPos* 172; *KuczbKat* 185, 275; *BielSpr* 52v; Pořt w kořćiele zwyczáyny nic inřzego nie iest/ iedno [...] pewnych dni od mięřá řie wřtrzymywaiać/ raz tylko przez dzieř [...] ćiaľu pořilenie dáwać. *WujJud* 189v; *CzechRozm* 24; *ModrzBaz* 121v [2 r.]; *Oczko* 21; [Lucjan z Samoszaty] raz tylo ná dzieř iadł/ á drugdy cáły tydzieř pořtámi řię dręczył. *SkarŻyw* 46, 29, 224; *MWilkHist* A2v; Lecz mařzli wemnie trunkiem dobroći dobywać/ Nie kaźze mi v řiebie/ tylko raz w rok/ bywać. *PudľFr* 55; *GostGosp* 110; *LatHar* 126 marg, 197, 198 [2 r.], 216, 252; *WujNT* Zzzzz3v; Wřakźze my vřtáwiamy/ áby iedno tylko raz řędźia Ziemiřki rozmyřlał řie *SarnStat* 791, 716, 791 [2 r.], 813; *SkarKaz* 42a; *VotSzl* Dv.

»tysiáć, sto tysięcy razow« = *bardzo wiele razy; millies* *Mqcz* (5:1): *Millies* oppetere mortem maluisse quam illa pati, Wolał bych tyřiáć rázów vmrzeć niźli to cierpieć. *Mqcz* 221c, 221c; miec ty kámięř řto tyřięcy rázow wzgorę/ przedię on nigdy řie nie zwyczái řam przez řię wzgorę lecieć *GórnDworz* Ff2; iestli řię [kto] řam řwięty m z ľalki Boźey [...] nie řtánie: ták ani Chriřtyáнинem być moźe/ chociaźby řię y tyřiáć rázow krźcił *CzechEp* 339, 53, 71.

»źadny raz« = *ani razu, wcale* (5): V Gogolla Borkowskiego Powyada yřch nyebill zadni řařz po wiwolanyv řwym zzyemye V Broczkich Bill řařz [...] alye ych doma nyepotrařfil [...] V Bilyáczkich powyada yřch nyebill zadny řařz po wiwolanyv řwem zzyemye *LibMal* 1546/122v, 1546/123 [3 r.].

Szereg: »nie raz, ale częřto« (1): á nigdy wolnie o Bogu mowić nieprzeřtawał [řw. *Sabba*]: y nie raz/ ale częřto wielkim řię obrońca wiáry być pokázował. *SkarŻyw* 328.

Wyrażenia przyimkowe: »po razu (*D a. L*)« = *per vices* *Mqcz* (4): *BielKron* 320v; Alternatim [...], Po rázu/ albo/ yeden pro [!] drugim/ álbo/ pierwey yeden/ potym drugi. *Mqcz* 7b, 493b [2 r.]; [nieuřrářzył go [Skanderbega] wielki nakład/ [...] gdy on řam weřoľá myřľá wřzytko řpráwował/ wřzythkiego dogładał/ náwiedzáiać po rázu wřzytki řwoie miaľtá *BarľBaz* 278 (*Linde*)].

»na [ile] razow« = *ile razy* (3): *GliczKsiąź* M2v; Głowę pierwey po ľekku wzdrápay/ á potym grzebieniem řłoniowym řzczelzy/ od przodku záwodźac áź do tyľu ná kielodźieřiáć rázow. *SienLek* 11v; *Oczko* 36v.

»przez [ile] raz(ow), razy (*A*)« = *ile razy* (2:1): *FalZioł V* 90; Więcey niź przez piętnaćcie rázow co ich [pogan] gromił/ Záwřze ich wiele vřwał řwych nic nie vronił. *PaprPan* Ffv; Pobori nieznořne przeřkilka ras wiciagnawřzi [...] / řam ich polowice nářwa potrebe obratzał *PaprUp* I2v.

»w [ile] razow« (1): Wiem iednego/ ktorego we dwoie ábo dáley rázow ná wywołanie řkazano. *GórnRozm* F4v.

»z raz« = *minimum semel* *Cn* (6): *KochFr* 33; WNetźe moiá namiřľza/ tey řpráwy doydźiewá/ Tylko wźdy dla ochłody/ zraz przetańcuiewá. *PaxLiz* E3v.

~ *Wyrażenia*: »z raz abo ze dwa« = *kilka razy* (1): Miemcy choćby fie pokufili/ á z ras abo ze dwa dáło fie im znác iáko Iágielto/ widzimi fie żeby nas zániecháli o ten Szpital/ to ieft Prufką ziemię/ kthorego fie nápieráią. *MycPrz* II D.

»aby z raz« (3): gotowem ia w̄m sobie wazyc iako Brata starszego, chcę tez abym był powazon, aby zraz wrok *ActReg* 163; *OrzJan* 15, 74. ~

β. *W połączeniu z czasownikiem dokonanym (bądź utworzonym od niego imiesłowem biernym lub rzeczownikiem odczasownikowym) podkreśla jednorazowy fakt, którego skutki są lub powinny być niezmiennie i trwałe; informacja o jednokrotności jest oczywista i mogłaby być pominięta w wypowiedzi* (321) : Raz to ieft nam od bogá dano znác á wflákoż często kroć flychamy iż iedno on íam ieft wflýtká nádzieią nállá *RejPs* 91; *LibLeg* 11/187v; *KromRozm I* M2v; dośiść maż i nazbyt ześ się ras pana twego zaprzal/ i ie⁸⁰ fwiętą prawdę [...] niezbożnie potępił *MurzHist* N3, D2, Mv, N3v, O2v, O4, S2, V v; *MurzNT* 1, 126; *KromRozm II* t3v; *DiarDop* 101, 118; Bo iż tego potrzebá aby koždy to wypełnił/ co raz pánu bogu flubił. *GliczKsiąż* L4; *LubPs* P, T5v; Papieznicy nie wierzą chočia vfty wyznawáią aby Kryftuf ras dofić vtzynił za grzechy tego fwiatá. *KrowObr* 177v *marg*; Tu ítąd możelz obátzyć/ iż Kryftus Syn Boży przes nadroffszey krwie swoiey ná krzyżu ras wylanie/ nam ípráwił grzechow nálnych odpulżtzenie *KrowObr* 190, 47v, 125 [2 r.], 132v, 137v, 141v (38); (*marg*) Fatum dekretu ábo raz wyrzeczenie páńskie (-) Iáko raz rzekł nych zyemiá da zyołá kwitnące/ Tákież rozliczne drzewá [...]. A ktoremu z ofobná cożkolwyek mocy dał/ Iuż thego wiecznye nigdy nie będye odmieniał. *RejWiz* 128v, 129v; Wierni chwálą imię Páńskie dla nádzieie ktorą máią o Pánu/ iż on ma raz świat fádzić y vczynić nápráwę ięgo [!] *BibRadz Ps* 74 *arg*, II 37b *marg*, 69d *marg*, *Hebr* 9/12; *OrzRozm* Lv; *BielKron* 55v, 203v [2 r.]; *GrzegRóżn* Kv; *KochSat* Bv; Totius corporis nixu in id quod semel invasit incumbit, Czego fie ras podeymie nád tym ze wfziftkiami síłami lezi *Mącz* 248a, 262b, 302a; Ták ítárzy iáko y młodzi [...] Niechcą inéy Wiáry mimo tę/ która raz do Polki przyiętá ieft/ przed fześcią íet lat *OrzQuin* D, G3v [2 r.], I4v, Y; Tákżeć y człowiek/ gdy zdrowie raz vtráći/ á lekárftwy fye zás nápráwi/ dáleko łacwiey owo vpádnie co lekárftwy podpieraíią/ niźli owo co przyrodzoną mocą ítoi. *SienLek* 32; *LeovPrzep* G3; *GórnDworz* Z5v, Bb6; *HistRzym* 103v; *RejPos* 87v [2 r.], 88, 172, 232v, 261, 348v; Abowiem dla zbáwienia świáthá Chryftus raz ítał fye zbáwienną ofiárą/ y káždęgo winnégo iednaczem powfzechnym *BiałKat* 296, 166, 343v, 348v [2 r.], 366 [2 r.]; A to ieft *praedestinatio*, co zowiemy przeyrzenie Páńskie/ onym mocnym dekretu Páńkiem raz vczynione/ iż fie człowiek nędzny z oney raz nádánej onym rozny płánetam mocy rodzi ábo zły ábo dobry *RejZwierc* 3, 2v [2 r.], 3 [2 r.]; Kołcioł raz vgruⁿ towány fundámentu odmienić niemoże. *Math. 16. WujJud* 120v *marg*, 2v, 213, 244v, Mm3v; *RejPosWstaw* [21³] [2 r.]; *BudBibKaw* A3; *BudNT Hebr* 7/15[27], 9/24[26], *Iudae* 3, 5; Ale noc y dzień/ fłóńce/ y kfiężyć [!]/ ty mogą być wiecznymi názwáne/ iż fie od ítworzenia świáthá nie odmieniaíią/ ále porządkiem íwym od Bogá raz poítánowionym idą. *CzechRozm* 84, A8v, 21, 28v [2 r.], 68v, 74 (15); (*nagl*) Márek Stogniew. (-) BA razći fie rozgniewa ále wierz mi dobrze *PaprPan* L3; Prętko wiárę vtráći gdy raz chytrkiem naydą *PaprPan* O3, Cc3v; *ModrzBaz* 61v; *SkarJedn* 34, 50, 208, 338, 344; *Oczko* 2v; Razem ia Dawidowi ná ítáteczność fwoię Słudze wiernému przyśiágl/ y przytymże ítoię. *KochPs* 134, 89; owa nędzny íadam y íáwá ták wiele kłopotow máiąć/ poználi co to raz Páná Bogá rozgniewác. *SkarŻyw*

263, 89, 285, 299 *marg*; żadną trudnością nie dał fię [Władysław Jagiełowic] od tego odwieść/ co raz porządnie poştánowił *StryjKron* 607, 421; *CzechEp* 24, 26, 36, 147, 175 (9); *CzechEpPORz* **3; *NiemObr* 5; *ReszPrz* 109; Nic známienitłze⁸⁰ być nie może/ nád znáioime⁸⁰ á dawnego przyiaćielá/ ktorego łpołeczność y przyiaźń raz zácžeta [...] nie ma być rwána áni táršana. *WerKaz* 276; *KochPieś* 39; *ArtKanc* D18 [2 r.], Q11v; W Iłzpániey tego/ kto fię raz vpije/ nie tylko do przýsíęgi/ do świádectwá nie przypułczáią/ ále máią go zá nápoł czći odládzonego *GórnRozm* G2; *ZawJeft* 33; kto do niebá Doftáł fię raz tego iuž plákác niepotrzebá. *KochFrag* 51, 21, 52; *LatHar* 84; Ni tym co ie złoćilż [Fortuno] wieczne fá tve dáry/ Ni raz opułzczonych zábaczáłz bez miáry *RybGęśli* Bv; Iż krzełt raz przyięty nie może być powtorzony *WujNT* 315 *marg*; Iełtełmy poświęceni przez ofiárę ćiałá Iefulá Chriřtułá raz. *WujNT* 773, 227, 287, 470, 525, 526 (33); *PowodPr* 45, 49; Iáko w bitwie/ dwa kroć nie pláci błáđzić/ bo raz zbláđziwłzy/ popráwić fię czáfu nie máłz: ták y ná tym Bozkim fáđzie/ raz vtráćiwłzy/ nie máłz gđzie áppellowác. *SkarKaz* 8a, 156b, 158a [2 r.], 487a; *GosłCast* 48; *SkarKazSej* 688a; *PudłDydo* A3v.

Połączenia: »raz ... drugi raz« (3): *BiałKat* 251; y po tym poznác rozłádek dobry y pámięć/ czým fię raz obrázi/ áby fię tego drugi raz vłtrzeł. *GostGosp* 18, 80.

»raz ... (juž) nigdy (potym *a.* więcej)« [szyk 17:2] (19): SYnogarlicza iełt ptak [...] Czyłtoć tak miłuiący iż gdi raz łwego towarzyłza łhraci, iuž nigdy z żadnym inłzym fię nie złáczá *FalZioł* IV 26b; bo yakosmi wam ras słowem naschim przyaczielem bicz obieczáły, tak łye nygdi ynaczey naleszcz niema *LibLeg* 10/67, 11/41v; *RejPs* 78v; *RejZwierz* 130; *GórnDworz* D5v; *HistLan* F3v; *RejZwierz* 159; *BielSpr* 65; *WujJud* 172; obiecał Bog nákarmitć y náłyćić lud łwoy/ otolż iuž gdy gi raz nákarmitć y náłyćić nigdy potym ludzie łáknąc y prágnąc áni ieść bęđá. *CzechRozm* 115v, 181v; *SkarŻyw* 368; *LatHar* 131, 132; ktorá [regułę wiary] ludzie od łwych Apołtołow raz przyiáwłzy/ nigdy iey więcej odmieniác nie máią *WujNT* 543; *SkarKaz* Oooo2c; *SkorWinsz* A3v; *KlonWor* 41.

»raz ... (juž *a.* zaś) potym (*a.* na potym)« (10): *RejWiz* 83; [królowie] niezábiegáli wczás kácerřtwu/ ktore gdy łye od máłey iłkierki raz zaymie/ ledwie vpadkiem Koronnym/ y Krolewłkim bywa potym zgáłzona. *OrzRozm* C2; *BielKron* 107v, 311v; *OrzQuin* B2 *marg*; *CzechRozm* 186v; Bo częłto się to trafia/ iż co kto raz nierozmyłłnie wyrzecze/ tego nápotem vpornie broni. *ModrzBaz* 26v; *SkarJedn* 49; *CzechEp* 213; *WujNT Rom* 6 *arg*.

»raz ... (i *a.* juž) teraz« (2): [Jezus] ofiárowáwłzy onę wdzięczną raz ná krzyžu dziwnie łpráwioną ofiárę Bogu Oycu łwemu/ iuž teraz ofiáruye nędzne á łkrufzone łercá náłze *RejAp* [14]; *CzechRozm* 191.

»raz ... ustawicznie (*a.* ustawnie)« (3): A fébrá wziáwłzy raz moc/ vłtáwnie gorzáłá/ Sułząc krew y wilkości łtrofánégo ćiałá. *KochPam* 87; Raz fię Chriřtus ofiárowáł krwáwym obyczáie^m: ále niekrwáwym vłtáwicznie fię ofiáruie. *WujNT* 766 *marg*, Aaaaaa3.

»raz ... (juž) na wieki« (3): *KrowObr* 125v; *HistRzym* 97v; Nam gdy raz młodość minie/ Iuž ná wieki wiekóm ginie *KochPieś* 16.

»raz ... (juž) więcej nie« (14): *SeklWyzn* g2; *SeklKat* Y3v; *GliczKsiąż* B7v; *WujJud* 181 [2 r.], Ll2, Nn2v; á Iezus Chriřtus wzbudzony raz bęđąc mocą Bożą/ więcej nie vmiera/ śmierć mu iuž więcej nie pánuie *CzechRozm* 194, 222; *CzechEp* 144; Bo kto fię do niebá ábo do pieklá raz dołtánie/ ten

iuż ftámątąd pófpolicie więcey nie wychodzi. *WujNT* 227; tedy to chce rzec Páweł ś. [...]: Będąc raz przez wiarę wfprowadliwieni/ iuż więcey nie grzełzmy *WujNT* 540, 332, *Rom* 6 *arg.*

»raz ... zawždy (a. zawsze)« (9): *RejJóz* H8v; *RejWiz* 152v; *RejPos* 90, 133; *WujJudConf* 255; *CzechRozm* 181; *SkarŻyw* 342; W przyiąźni raz záczetéy záuždy trwał ftátecznie *KochTarn* 74; Częfto fię przypátruiąc w karciétá fię wpráwi: [...] Iepli raz wygra/ mniema by záuwze wygráwác *KlonWor* 34.

»raz ... znowu; znowu ... raz« (5;1): *KrowObr* 124v, 185v; iz fię tego żadnym fpofohem czynić nie godziło/ áby raz ochrzczonego [...] znowu chrzcíc miano. *NiemObr* 150, 150; Bo iáko Ezau nie mógł znowu nábyć dziedzictwá raz vtráconego: ták grzełzacy nie może znowu doftác niewinności *WujNT* 780, *Hebr* 6/4.

Przysłowia: *RejJóz* B7v; Bo iepli zá żywotá fwiátá nie záżywiefz/ Wierz mi kiedy raz zdechniefz iz iuż nie ożywiefz. *RejWiz* 21v; *BielKron* 59v; *RejPosWstaw* [21³]; *KochPs* 117; *SkarŻyw* 207; gdy raz dułzá ciááá Odbieży/ prozno czekác/ by fye wrócić miáá. *KochTr* 24; *KlonŻal* C3; Człowiek áby raz vmárł/ z tym fye ná świat rodzi *KochTarn* 77; *LatHar* 51; *RybGęśli* D2; *WujNT Hebr* 9/27; Státut Boży ieft áby káždy raz vmárł/ á potym fąd. *SkarKaz* 3b; Bo iáko wiem zem fię raz ieden vrodziła/ Tákzem też y raz fmutna vmrzeć vmyfliá. *PudłDydo* B5. [Ogólem 15 r.]

wftyd ráz obrażony Naprawion iuż być nie może *RejJóz* Fv; iz o ktorey [*bialejgłowie*] raz thá fláwá rofpułty/ á bezwftydu głofo wynidzie/ [...] iuż tá niebogá záuwdy w thym rofole zoftác muśi. *GórnDworz* T8, D5v; *KochEpitCat* 111. [Ogólem 4 r.]

Tákzec też náfze czáfy/ też s tą wodá płyná/ A nigdy fię nie wrocá ktore raz przeminá. *RejZwierz* 130; *KochPieś* 47.

iáko wodá co raz wpłynéá/ Ná zad fię nie wroci táb fkad fię poczęá. *WisznTr* 35.

Bo ieflic raz zdrádziá [*miłośnica*]/ iuż y drugi zdrádzi *RejWiz* 59.

A kto iuż więc fmie ráz złym być Smie fię o to zawždy kufic Bo fię złołcz ze złołci rodzy *RejJóz* H8v.

A my co fię Potentaty y mądrymi czyniem/ Wfkoro fię więc raz powiniem. Iuż nas tu żaden ná świecie znáiomy nie pytay *KlonŻal* C3.

Wyrażenia: »jeden raz; jednym razem« = *semel Vulg* [szyk 4:1] (4;1): Kto ieden raz śmie się ważyć/ Zobopolná przyiąźn fkázić: Vczynić to y drugi raz *BierEz* N2v; *WróbŻołt* 88/36; *Leop Hebr* 10/12; Iuż nie potrzebá krwi z żadnych zwierząt [...] zá grzechy ofiárowác/ bo nas fwoią ofiárá raczył darowác [*Chrystus*]. Ktorá nas wfzyftkich raz Bogu Oycu wiecznie poświęcił/ iednym rázem to iuż fpofobił/ fwoiey krwi raz wylaniem z grzechow oczýścił. *ArtKanc* D18; *PudłDydo* B5.

»już raz« (15): *MurzHist* R4; *DiarDop* 100; Abowim on [*chrześcijanin*] fye iuż ras oczýścił y omył s plugáwosci przirodzoney/ ták izby więcey nyemyá fye yá fzpácić y mazác. *GliczKsiąż* B7v; *RejWiz* 83, 128; *HistLan* F3v; Bárzo drogo ten tho płáci/ Kiedy iuż kto prawdę ftráci/ Bo tá iuż raz vtrácona/ Trudno ma być przywrocona. *RejZwierc* 232v, 133, 159; *CzechRozm* 186v, 190, 191; *SkarŻyw* 125; *CzechEp* 122; co fye iuż raz Pánu odemnie ślubiło/ PRáwo niebieskié vczy áby fye pełniło. *ZawJeft* 33.

γ. *W końcu, wreszcie* (2) : [*człowiek przed furtá o jej pani*] By kámién/ by želázo w fercu fwym chowáá/ Nie wierzę temu/ żeby weftchnác raz nie miáá. *KochPieś* 29.

Wyrażenie: »jeden raz« (1): Nie ftoy nigdy z onym w fporze/ Czyiá sílá więcey może: Acz się niektozy raz vmkniefz/ Ieden mu raz wždy nápadniefz. *BierEz* N3.

** *Bez wystarczającego kontekstu (może też znac. 2.)* (27) : Semel. Eyn mol Yederalfz [!]. Bis. [...] Dwa kroć. *Murm* 205; Semel, Raz/ yeden kroć. Semel atque iterum, Raz álbo dwa. *Mącz* 381b; Ter, Trzy kroć/ trzy rázy. *Mącz* 449c, 47c, 221c, 339c, 342c, 503a; Quadringenties – Czterzi fta krocz, albo razow. *Calep* [882]b; Quingenties – Piecz feth razi. *Calep* 889a; Sexcenties – Szełcz feth razow. *Calep* 976a; Vicies – Dwadziefczia razow. *Calep* 1121a, 130b, 290a, [723]a [2 r.], 886b, 888b (18).

b. *Z liczebnikiem porządkowym (lub odpowiednim zaimkiem i przymiotnikiem), wyjątkowo 1 r. z elipsą „pierwszy”, też 1 r. z „jeden”, oznacza kolejność powtarzających się zdarzeń* (501) : yze o złodzyeyfthwo obwynyony Cztherzy rałzy, może ftya przyszyągą sprawycz a poczwarthym **razye** o złodzyeyfthwo obwynyony nyema przyszyągacz alye ma bycz obyefzon yako yvfz yawny słodzyey *MetrKor* 34/134; *GroicPorz* z2; Pozwánemu ná roki może mu być rok przełożon proftą niemocą/ Ná wtorym roku prawdziwą niemocą/ Ná trzecim roku ma przyfiadz/ iż był w przeszłe roki álbo poroczki chor. A iefliby przedfię w tey niemocy trwał/ tedy tákiemu ma być przełożono do trzeciego rázu. *UstPraw* G3; *BibRadz* 3.Reg 18/43; Annus climactericus, Podeyżrzány á niefortunny rok. Astrologi liczą fiodymy á fiodymy rok po národzeniu aż do dziewiętego rázu/ á oftatnia fiodyma liczbá która czini 63. látá/ yeft nayniebezpiecznieyfza *Mącz* 57b; *SarnStat* 1272.

Wyrażenie: *bibl.* »(aż) do siedmdziesiątego (i) siodmego razu« = *zawsze; septuagies septies Vulg* (2): *Leop Matth* 18/22; [*Piotr spytał Jezusa:*] Pánie ilekroć przeciwko mnie zgrzełzy bráth moy/ á mam mu odpuścić? Iefliże iefth dofyć do fiodymego rázu? Rzekł mu Pan Iezus: Nye thylko do fiodymego Pietrze [...]/ ále y do fiedmđzyefiáthego fiodymego [*przekład tego samego tekstu: Leop*]. *RejPos* 246.

W konstrukcjach zleksykalizowanych z formą przypadkową lub wyrażeniem przyimkowym:

»[którego] **razu**« = *za [którym] razem, przy [której] okazji* (1) : Izełnal iff myal wolyą dwa Crocz Zeliłlawfkiego poymacz alye trzeciego rałzu chcział fznym thowarziłtwo myecz alye nyemogl *LibMal* 1543/68v.

»([który, jaki] **raz** (A))« (429) : *MetrKor* 40/815; *PatKaz* II 61; *TarDuch* C3; *WróbZołt* cc3; *LibLeg* 6/115v; Iefliby tedy pozwány trzeci raz nieftánał/ potym [...] Sędzia go fkaże ná vpad *GroicPorz* q2; A ná wtorey męce [*złoczyńca*] gdy by nie zeznał/ ále sítale przal/ iuż trzeci raz niema być męczon. *GroicPorz* ii3, nv, qv; *UstPraw* C3v, I4; Dniá ómego Kwietniá/ trzeci raz było poładzenie oycow w Trydenćie ná Koncilium *BielKron* 225; Trzeci raz Kolumbus puścił fie ná morze z Hiłzpániey z ósmią okrętow rownych/ látá 1498. *BielKron* 443, 41v, 42v, 62v, 69v *marg*, 130 [2 r.] (27); *SarnUzn* D3v; *CzechRozm* 218v; Iuż po trzy kroć wyrzucony/ trzeci raz fię ná fwoię ftołicę przywrocił Athánázyufz (*marg*) Wrocony zálie ná Bifikupfstwo trzeci raz. (–) *SkarŻyw* 391, 193, 225, [236], 244; poiman [*Kiejstut*] trzeci raz/ wśákże rychło potym [...] po trzeci kroć Krzyżakow ófzukawfzy wćiekl z więzienia do Litwy piechotą *StryjKron* 443; Piotr Száfrániec Podkomorzy Krákwofki trzeci raz Krzyżakow załadką poráził/ 28 dniá Octobrá. *StryjKron* 537 *marg*, 161, 330, 443 *marg*, 467, 537; iuż mię to dziefiąty **raz** kuśili (mowi to Bog do Moizéfzá o ludzie złym Izráelfikim) to iefł iuż mię nie raz/ ábo niewiedzić co razow kuśili. *CzechEp* 372; *ActReg* 31; Quinto – Piątiráż. *Calep* 889b, 290a, 1056a [2 r.]; *GostGosp* 162; On [*Pilat*] (przedfię) y trzeci raz rzekł do nich: ále co wždy złęgo

ten [Jezus] vczyńił? *LatHar* 723, [+11]v, 275 [2 r.], 319, 541; *WujNT Matth* 26/44, *Ioann* 21/14; vřtawuiemy: áby Roki Ziemłkie były zówždy w káždym Woiewódtwie [...] káždého roku trzy kroć łádzoné/ á czwarty raz Wiécá *SarnStat* 721, 150, 264, 572, 703, 710 (9).

Połączenia: »wilekroć ... (tyle) każdy raz« (2): Nád to vřtawil/ iż ile kroć będye biskupřstwo Wrocłáwłkie wákwáło/ tyle káždy raz ósm tyłięcy złotyeh máią dáć do Rzymá Annaty *BielKron* 378v, 167.

»(na)pierwej ... drugi(e) raz (... a na potym trzeci raz)« (5): *BielŻyw* 27; Przitim tez czo pyerwej skoroni polłkiej panřtwa waschego řtho człowyekow przicziagnęło pod zamek nasch Oczakow y wzyęły dwie řdzie y pyeczdyeřfyad [...] Drugy ras przifzły y vderzily na ribytwi szkodj ym nyemale poczynily [...] a na potim trzeci ras spossobywřchi sye z wyęřchim spossobem prziczyągnęły. *LibLeg* 11/89-89v; A Głos ten ktorym pirwey řlyřzał z niebá zálę drugi raz záwołá do mnie/ mowiąc: [...] *RejAp* 87; *Strum* P2; *SkarŻyw* 459.

»napirwej ... wtorykroć ... trzeci raz« (1): RŻym wzyęł iest czerzy kroć rázow we 139 lat. Napirwey od Aláryká Gotłkiego krolá pod Honoryuřem Cefarzem. Wtory kroć od Genfyryká Wándáłłkiego pod Márcyanem. Trzeci raz od Totylláá Óřtrogockiego *BielKron* 163.

»naprzod ... drugi raz ... trzeci raz« (1): Naprzod go [*Osbernusa*]/ powiáda [*řw. Anzelmus*]/ cžárt obžálowáł zgrzechow po Chrzćie vczynionych: ále nie wygráł [...]. drugi raz řię kuřil/ wymiatáiąc mu ná oczy grzechj wzakonie pełnione. lecz y tu nie wjgráł: [...] trzeci raz go napadł/ zgrechámi [!] po profeřfyey vczynionemi: ále y te [...] odpufzczone ogládał. *SkarŻyw* 333.

»naprzod ... wtory raz ... trzeci raz« (1): Złódzieiá niedorořłká naprzod rozgá karzą: A wtory raz odchodži z pryřkowáną twarzą. Cžářem teř krwáwą brozdę przez plecy nápiřzą: [...] A przydžieli trzeci raz; iuř tam węc nie vchem/ Nie řkorą/ nie włóřami/ lecz przypláci duchem. *KlonWor* 37.

»(jeden) raz (...) (a) drugi(e) raz; raz (...) (a) drugi« (5;2): *BielKron* 39v [2 r.], 304 [2 r.]; *RejPos* 227v [2 r.]; Mářz iářne řwiádeřstwo Bogá oycá/ ktore⁸⁹ cžářu krřtu Chryřtułá Páná raz/ á drugieraz ná gorze/ gdy řię przemienił. *BialKaz* G3; *ActReg* 183; Nábíáły [...] w puł látá odbieráć raz/ á drugi przed ř. Marćinem *GostGosp* 74, 158 [2 r.].

»raz ... a drugi raz, ář i trzeci; raz, i drugi i trzeci« (1;1): *UstPraw* I2v; [žebrał prosil jedną wdowę] áby mu czo przebog dáłá: powthorzy raz/ y drugi y trzeci/ oney řwey prořby/ [...] przedřię dobrá páni/ nic oney chudzynce nie dáłá *GórnDworz* O4.

»raz, dwa, trzeci raz ... czwarty raz ... a potym« (1): iż vpomien bliřniego řwoiego raz dwá/ trzeci **raz** przyřtáw řwiádky/ cžwarty **raz** opowiedz go kořciołowi/ á potym iuř niech będye v ciebie tym iáwnogrzeřznikiem iáko był ten Mářtheuř [cf *Matth* 18/15-17]. *RejPos* 328.

»raz ... po wtore« (1): Abowiem Pan nářz przyřć raczył raz ná řwiát pokorny/ powtore przydzye wielmořny/ w chwale Bogá Oycá *RejPosWstaw* [21³].

»(i) drugi raz (i, ář) (...) trzeci raz (... i czwarty raz); (i) drugi raz i trzeci; i drugi i trzeci raz« (10;3;2): *BierEz* H3v [2 r.]; *GroicPorz* ov [3 r.]; *BielKron* 164v [2 r.], 250 [2 r.], 276v [2 r.], 345 [2 r.], 362v [2 r.]; *SienLek* 15; Y drugi y trzeci raz Pan pytáiąc [*Piotra*]/ ielřiže go miłowáł/ poruczył mu owce *BialKat* 133v; *HistHel* Cv; *Strum* I; á on [*diakon Karynus*] drugi raz y trzeci raz wołáł: kto mi powie

co ten kruk mowi: dam mu wżytko co mam. *SkarŻyw* 454, 193 [2 r.]; *StryjKron* 36 *marg* [2 r.]; *GostGospSieb* +2v.

»pierwszy raz ... drugi raz ... potym« (1): Trzy drogi czynił [poseł] do Mołkwy [...]: Pierwży raz (piŕze) ieżdźił ná wielki Nowogrod/ drugi raz ná Smoleńko/ potym ná Oberno/ Boryłow/ Kadáienow minąwży Smoleńk. *BielKron* 436.

»pi(e)rwszy raz ... (a) drugi raz (... trzeci raz (... czwarty)); pierwszy, wtory, (i) trzeci raz (... czwartą razą); pierwszy raz ... a drugi« (8;2;1): *KrowObr* 182v [2 r.]; *UstPraw* E3 [2 r.], E4 [3 r.], F [2 r.]; ábowiem [*Dawid*] piŕwży raz był pomázan od Sámuelá ná znak kroleśtwá/ drugi raz tylko nád Iudą/ trzeci raz nád wżytkim Izraelem. *BielKron* 69v; [*u Turków*] Złodzieiá piŕwży raz karzą biczem/ drugi raz tyle dwa kroć/ trzeci raz rękę vtną/ czwarty nogę/ iefli fie dopuŕzczać będzie. *BielKron* 261; *SkarJedn* 97, 98; Był sam dwakroć Pan Ciekliński od Pana Kanclerza pierwszy raz przed święty adrugy po Święciech *ActReg* 170; iefli [*strona*] ku oftátecznéy godzinie południowéy/ gdy Sędzia iuż będzie chciał wftác/ piŕwży/ wtóry/ trzeci raz záwołána nie ftánie/ tedy niech będzie zdána. *SarnStat* 784, 1213 [4 r.].

»pierwszy raz a za wtorym razem« (1): A wŕyŕzawży Iákob iż były zboża w Egipcie/ poŕłł oyce náŕze piŕwży raz: á zá wtorym rázem poználi Iozephá brácia iego *WujNT Act* 7/12.

»pierwszą razą ... a wtory raz; za pierwszy raz ... wtory raz ... a trzeci raz« (1;1): VStáwiamy téz: iż iefli kto ŕwinie włáŕné ná zołádz do lálá cudzého wzenie/ ten którého lás będzie/ zá piŕwży raz wieprzá: wtóry raz iefli ich naydzie/ dwa wieprzá będzie mógl y ma zábić: á trzeci raz iefli znajdzie/ [...] *SarnStat* 670, 676 [2 r.].

»piŕwży raz ... wtory kroć ... trzeci« (1): Zátrąbi piŕwży raz trębáč/ pyta/ iefli to wtory/ zátrąbi wtory kroć/ pyta iefli to iuż trzeci: á po trzecim thrąbieniu/ kiedy on iáł wielkim głóŕem wołác [...] *GórnDworz* O7v.

»trzeci raz ... czwarty kroć« (1): Potym Roku 548. od Chriŕtuŕa/ [...] čiż Gotowie z Totilą Krolem fwoim Rzym trzeci raz/ á po Genŕeriku Wandálkim Krolu czwarty kroć wzięli *StryjKron* 36.

Zwrot: »drugi raz powtorzyć (a. powtarzać), powtorzon« [*szyk zmienny*] (6:1): SYnu zgrzeŕzyłefli nie powtarzay drugi raz [*non adicias iterum*] *Leop Eccli* 21/1; Muŕzę to drugi raz powtorzyć/ że s tey ŕtrony ŕmętek á záłość/ ále z drugiey ŕtrony zoŕtawa cząŕtká nádzieie dobrej. *LeszczRzecz* A5; *SarnUzn* D3v; *CzechRozm* 16v; *Oczko* 32; *SkarŻyw* 538; *GostGospSieb* +2v.

Wyrażenia: »drugi(e), wtory raz; drugą raz« = *ponownie, powtórnie; znowu; następnym, kolejnym razem; iterum Vulg, Mącz, JanStat, Cn; secundo PolAnt, Vulg, Cn; bis, vice alia PolAnt; secunda vice JanStat* (237:20;3); *BierEz* H3v, N2v, O; KV radzie gdy go [*Jezusa*] przywiedli/ drugi ráz iego pytali iefłliby on byl lyn boży? *OpecŻyw* 116v, 63, 63v, 65, 156, 171; *OpecŻywSandR nlb* 3; *MetrKor* 40/814, 46/46v, 118; *PatKaz III* 123v; *FalZioł I* 32c, V 1v, 5, 40v, 75v, 97v; *BielŻyw* 27; Krol ye⁸⁰ m. proszy yzbi v C.m. roskazał sandziakowy y ynnim drvgy ras yeszcze yzbi [...] przyaczielskie w granyczach postanowienie vczynily *LibLeg* 11/33, 9/52v, 11/63v, 89; *RejPs* 35, 177; *RejRozm* 398; Pleban chce aby fię kupiec drugieras ŕpowiedal. *RejKup* n4, l6; *MurzNT* 13v; Złodziey iefli ma być drugą raz męczon gdy po męce vczynku przy *GroicPorz* oo4, nv, ov, q2, ii3; *KrowObr* 125, 182v; *Leop 1.Mach* 8/32; *UstPraw* E3, E4, F, I2v; *RejZwierz* 101v; A ták dnia wtorego obefzli miáŕto

drugi raz/ á potym fie wrócili do obozu *BibRadz Ios* 6/14, *Gen* 43/10; Rzekł Ezau/ ípráwiedliwie iefł imię iemu dano Iakob/ bo mię to iuż drugi raz podłzedł/ pirworodność mi pirwey wzyął/ teraz błogofławieńftwo podchwycił. *BielKron* 14v; Rzekł Pan Kryftus [*do św. Piotra*]/ idę do Rzymá ábych był drugi raz vkrzyżowan. *BielKron* 142v; á Dymitrá władził do więzienia/ kthorego potym puścił y przeprafzał. Drugie raz go brát Gábryel władził/ á łam fie Monárchą vczynił. *BielKron* 428v; Mniął potym ten krol ábyłmy więcey pieniędzy niemieli/ [...] chciał nam dáć ná wiaré inłzego korzenia co trzebá/ mowiąc: kiedy tu drugi raz będziecie s łwym towárem/ oddacie. *BielKron* 454, 6, 7v, 16v, 35, 37 (61); *GrzegRóżn* C4; Repecto, Drugieras przeczofuyę. *Mącz* 285d, 251d, 275c; *OrzQuin* B3v, B4; *SienLek* 15; *RejAp* 96; *GórnDworz* K5, Dd; A iefli łye tráfi/ żeby nie wyrozumiał czego/ nie wnet zárzucay Książ/ ále przeczytawłzy óno mieyfłce/ iáko łámo w łobie iefł/ wróc łye drugi raz ná nię *GrzepGeom* B4, B4; *RejPos* 54, 101v, 164, 227v, 261; *BiałKat* 98v, 133v, 251; *KuczbKat* 245; *RejZwierc* 34, 41, 186v; *BudBib Nah* 1/9; *HistHel* Cv; *Strum* I, P2; *BiałKaz* G3; Krolewiecki by teftáment miedzy włzemi miał przodek/ gdyby iy był iego Tłumácł Stánisław Murzynowłki mogł drugi raz przepátrzyć a wydać *BudNT przedm* c2v; *SkarJedn* 88; Bo P. Bog chcąc Kaimá do pokuty przywieść/ łam drugi raz po grzechu łpytác go raczył: Kaimie á gdzie iefł brát twoy? *SkarŻyw* 263; Był iefłcze [*Symeon*] przyzwany drugi raz do Krola: y przed nim wiele [...] mowł o S. wierze Chrześciánłkiey *SkarŻyw* 305, 21, 28, 57, 68, 89 [2 r.] (40); Iágeło drugi raz przyfięgę złamał Kieyfłtutowi. *StryjKron* 467 marg; Mołkwá wtory raz od Smolenłká odbita. *StryjKron* 687 marg; Tegoż też czálu Carz Prekopłki [...] zebrał fię z wielkim wołfkiem/ y ciągnął wtory raz przeciw Cárzowi Nahayłkiemu *StryjKron* 722, 36 marg, 170 marg, 210, 225, 330 (16); [*kozieł*] Zyadł piłkorzá żywego/ piłkórz nieciérpliwy Strawienia nieczekáiąc/ przepadł przezeń żywy. Kozieł go w rzyć drugi raz: on drugi raz z rzyci *KochFr* 124, 51; *PudłFr* 34, 38; Bigamus – Tenktori drugirazłie ożenieł. Qui duas uxores duxit *Calep* 131a; *GostGosp* 10, 158; *LatHar* 275, 539, [541], 710, 728; Wtory [*list*] do Tymotheułzá [...] piłány iefł z Rzymu, kiedy wtory raz Páweł był poftáwion przed Neroná Cefárzá. *WujNT* 742, 762 marg, *Hebr* 9/28, s. 773; *SarnStat* 634, 670, 676, 784, 1213 [2 r.], 1272, 1278; *GrabPospR* L3v; *KlonKr* A4, D3v; *SkarKaz* 158a; ná káżde święto Nowego Látá/ dla odbieránia tego coby Ich M. Pánowie Duchowni [...] dáwác poftáwili/ niechby fię zieždáli: tákże dla odbieránia poráđnego. Drugi raz ná dzień pierwłzy Miełsiácá Kwietniá/ dla odbieránia pogłownego od Zydow [...]. Zálię ná dzień pierwłzy Miełsiácá Lipcá/ dla odbieránia qwártý *VotSzl* Ev; *CzahTr* K4; *GostCast* 14, 49, 58; Wtory raz ná świát idzie ten Flis *KlonFlis* Bv; *KlonWor* 21, 37; *ZbyłPrzyg* B4v; [*ZebrzydOdpow* f2; Relego, ich vberlefe von newen. *Pol.* znowu czytam/ przeczytam drugá ras/ powtarzam. *Volck* 319]. Cf *Zwrot*, »potym drugi raz«, »zasię drugi raz«.

»jeden raz« = *za pierwszym razem* (2): *RejPos* 227v; Nabiály w folwárcech verificowác w puł Látá ieden raz/ w Iełšieni drugi raz odbierác. *GostGosp* 158.

»káždy (ten) raz; káżdą raz« = *za káżdym razem; singulis temporibus a. vicibus* Cn (8;1): *FalZioł* II 17a; *BibRadz* II 103a marg; Trzy drogi czynił [*poseł*] do Mołkwý á káżdą raz inłzá drogá *BielKron* 436, 167, 378v; Co rozumiecie W.M. w iákim mogł bywác łtráchu on Clearch Tyran/ káždy ten raz/ kiedy wyłzedł ná rynek/ ábo ná vcztę do kogo *GórnDworz* Gg6v, D6v; *Strum* B2v, H3v.»ktory (a. niektory) raz« = *kilka razy, nieraz* (5): *BierEz* N3; *FalZioł* V 50; Niemałzli forytarzá/ nie zyłzczefł ni

plátá. Bo cie wnet zdádzą w zyłku/ Sądowni panowie/ Zádrápiełz fie nieboże/ ktory raz po głowie. *BielSat E [idem] BielRozm 33*; ma opowiedzieć łąsiad przed Vrzędnikiem ná łąsiádá gdzieby nie robił: bo z tego roście niepołufzeńftwo y łzkodá wielka/ y Włodarz łumnienie plúie/ kiedy mu fie ktory raz przepieczę. *GostGosp 28*.

»ostatni (a. ostateczny) raz« (7): *BierRaj 21v*; *KromRozm II v3v*; Si id facis hodie postremum me vides, Iełli to vczyniłz dżiś mnie ołtáteczny ras widziłz. *Mącz 314d*; *SienLek 122*; *CzechEp 208*; [*uczestnicy procesji*] do [*kościola*] ś. Ianá fię obroćili/ gdzie [...] ftoł ná którym Zbáwićiel náłz ołtátni raz wieczerał/ y inne łwięte reliquije [...] pozdrowili *ReszList 161*.

~ *Połączenie*: »ostatni raz ... potym« (1): Abowiem to złączenie wielkie zwierłchnich Plánetow/ iuż tám tego roku ołtátni raz będzie w Známienu niebyełkim wodnym/ á inłze potym wielkie złączenia będa bywáć w známionách ognifłtich *LeovPrzep E4*. ~

»pi(e)rwszy (a. napierwszy, a. pierwszy) raz« = *po raz pierwszy; poprzednio; początkowo; prima vice* *HistAl, JanStat, Cn; primum Vulg, Cn (38)*: Twey się ia przyiáźni włtydzę/ Poki twá łiekierę widzę. Anić dáley będe wierzył/ Gdyś mię tak pierwszy raz zdrádził/ Mogłoby się to przygodzić/ Iżby mię mogł potym zábić. *BierEz N2v*; *FalZioł II 17d, IV 23d*; *LibLeg 11/185v*; *RejKup t2*; odpowiedział [*Ditomatus Aleksandrowi*]/ Iełli lubo wałzemu maiełtatowi/ ia wziáwłzy dozwołenie łzymowania pirwłzy raz pocnę *HistAl D4*; *MurzNT 131*; *KromRozm II q3*; *KrowObr 182v*; Iozephowi bráćia pierwszy raz po zboże do Egiptu przyiácháli/ niełáfkáwie przyięci więźniámi byli *Leop Gen 42 arg*; *UstPraw E3, E4, F*; Pirwłzy raz Tytus wybrawłzy co godniełznych ludzi Rycerłkich trochę/ przyłtąpił pod miáfto [*Jeruzalem*]/ był odłieczon od miáftá/ [...] włzákże vłzedł bez łzkody. *BielKron 147, 69v, 100v, 105, 131v, 158v marg (9)*; *GórnDworz O7v*; *RejPos 183*; *BielSpr 17v*; Iudałz też cudá czynił/ ná on czás gdy też z inłzymi napierwłzy ras od Pána wylány był: á wđzy go przedłię Pan Dyabłem názwáł *CzechRozm 189*; *SkarJedn 97*; *SkarŻyw 271*; *StrykKron A6*; *CzechEp 210*; *ActReg 170*; *WujNT Act 7/12*; *SarnStat 670, 784, 1213 [2 r.]*; *KlonKr wstęp A2 marg*; A nie rácz fię tym W.M. obrażáć/ iż fię zda ná pirwłzym poyźrzeniu tytuł [„*Flis*”] niepocześny: gdyż pierwszy raz pod tym imieniem Flifowłkim nienagorzey vłzedł/ y nie do końcá zgániony. *KlonFlis Bv*.

»potym drugi(e) raz« = *et secundo* *PolAnt [szyk 6:1] (7)*: *FalZioł III 36a*; *LibLeg 10/67v*; Na temże łpofob/ drugierás potem/ powiedziáł mu inłzy iego przyiáćiel/ [...] *MurzHist Q4*; PRzyłzedł łiwy do niego [*Adriana*]/ o vrząd go prołić/ Ten rzekł/ poczekay máło/ mam inych łpraw dołyc. Potym przyłzedł drugi raz *RejZwierz 30v*; *BibRadz 3.Reg 19/7*; *SkarŻyw 164, 225*.

»[który] ten raz« = *już po raz [który] (2)*: Oto trzeći ten raz [*Ecce tertio hoc*] ieltem gotow przyść do was: á nie obćiążę was. *WujNT 2.Cor 12/14, 2.Cor 13/1*.

»zasię (a. zaś), znowu drugi raz« [*szyk 10:6*] (12:4): *OrzList b*; Palin Latine rursus vel iterum, Zás drugi raz/ Powtóre. *Mącz [273]c*; Gdy fię złamáły tablice pirwłzego przykazánia/ drugi raz Bog záfię powtorzył toż obiáwienie *SarnUzn D3v*; *RejAp 87, 87v, 88*; gdy fię záfię drugi raz wielka łłufzcza zefłzá ku Pánu/ á nie mieli czoby byli iedli/ zezwawłzy do fiebye Pan Iezus zwolenniki łwoye/ rzekł do nich: [...] *RejPos 182v*; *RejZwierz 85v*; *RejPosWstaw [21³]*; *HistHel C2v, C3*; *CzechRozm 16v*; *SkarJedn 98*; *Oczko 31*; Tym czáfem więźniow obá Krole łtrzegli/ Y trupow/ tych co ná plácu poległi. Zeby zás iáko z martwych nie powłtáli/ A drugi raz fię z nowu nie potkáli. *KochSz B4*; *LatHar 692*.

»[którym, jakim] **razem**, [którq, jakq] **razą**« = *po raz [który], za [którym] razem (19:4): PowUrb +2; [Ditomatus] łzyrmował y wygrał/ Y rzekł mu Alexander/ iefli trzecim razem wygrał [Si ter viceris] będziez koronowan. Natichmiałt łzyrmuiąc wtorym razem y trzecim [secundo et tertio] wygrał. HistAl D4, F2v; UstPraw E3; RejFig Ee2; Septimum, Septimo – Siodmim razem. Calep 970a, 1056a; Iuż tám nie będzie [złodziej niedorosłek] chłostí karány brzozową: Karzą go trzecim rózem śmiercią powrozową. KlonWor 38.*

Połączenia: »naprzod ... drugim razem ... trzecim« (2): IEłliby kto [...] w cudzym leśie álbo gáiu rąbał [drzewa]: ten pan onégo láfu/ tego który rąbié/ naprzód w siekiérze/ drugim rózem w łukni/ trzecim [prius ... secundo ... tertio JanStat 1112] ná wołách y w koniach álbo w iednym koniu ma ciężać przez winy. SarnStat 471 [idem] 668.

»pierwszą razą ... wtory raz« (1): Gdy kto Wieprze żenie swoie do cudzého láfu: piérwżą rózą iedného wieprzá ma zábić, á wtory raz dwa wieprzá, etc. SarnStat 676.

»pierwszym, wtorym i trzecim razem« (1): Vítawiamy tedy/ iż gdy kto o główną/ ábo dziedziczną rzecz/ piérwżym/ wtórym/ y trzecim rózem [primo, secundo, et tertio JanStat 631] bywa pozwan/ á nie łtanie/ [...] SarnStat 691.

»zaraz ... drugim razem albo trzecim« (1): Przetóž iefli [czytając te książki] zaráz nie wyrozumiéž czego/ wyrozumiéž drugim rózem/ álbo trzecim/ według dowćipu. GrzepGeom B4.

Wyrażenia: »drugim, wtorym razem; [drugą razą]« = *po raz drugi, za drugim (kolejnym) razem; secundo HistAl, Calep, JanStat; iterum, secundo loco, secunda vice Calep; alia vel altera vice Cn (4:3): HistAl D4; GrzepGeom B4; Zbáczćie łobie/ co więc [Jezus] mawiał [...]. Iž trzebá było tey rzeczy By był wydan Syn człowieczy. Ná śmierć [...]. (-) [...] Iuściem ia łobie łpomniáłá. Iž to łpominał będący W łtronách Cefaree Philippi: már:8. (-) Y ná on czás to łpominał Gdy łię ná gorze odmieniał Mát: 16. I zász ono drugim rózem Gdy łzedł do Ieruzálem. Mát: 20. MWilkHist H2; Calep 961a; SarnStat 471, 668, 691; [Wziął drugą razą tenże p. Jakub od p. Jurgi tal. 56 per gr 34, faciunt fl. 63 gr 14. InwMieszcz 1597 nr 301].*

»każdym razem; każdą razą« = *singulis temporibus a. vicibus Cn (3;1): OpecŻyw 126v; GroicPorz dd2; Y tego ma Stárołtá doyżrzyć ktoryby łłáchćie pieniędzy drobných brác niechćiał/ Tákowy piérwży/ wthory y trzeći raz ma być káždą rózą karan winą 10 grzywien/ czwartą rózą trzymidziełty UstPraw E3; day mu [koniowi] owłá czterzy kroć ná dzień po trzy przygársni káždym rózem SienLek 190.*

»pi(e)rwszym razem; pierwszą razą« = *po raz piérwszy; primo JanStat; primum, prima vice Cn (2;2): Dał pan Iefus owocz odkupienia ludskiego y łaski łwey, a tho gdy piérwżim razem na łwiath przyłzedł WróbŻółt Bv; WIZERVNK Y ROZDZIAŁ STATVTV NOWOWYDANEGO, NA kłztałł dwunaśćie tablic łtarych praw Rzymłkich, piérwżą rózą Królowi Iego M. ná Séymie 1592. podány. SarnStat *5, 676, 691.*

»piérwszym razem« = *na poczátku (1): Sam [kniaź Roman] Hetmáná dobrego vrząd wypełniáiąc/ Y łwá ręką Rycerłtwo Polłkie odbijáiąc/ Wiele ich łam ná on Swiát posłał piérwżym rózem/ Huczy Niebo y Ziemiá przed brzmiącym żelázem. StryjKron 240.*

Wyrażenia przyimkowe: »na [jaki] raz« (2):

~ *Wyrażenia*: »na raz każdy« (1): tu téż [woda] niema być [wypita] zaráz/ ále po kielifzku/ álbo po pułkwarty/ gdy Heminám ná raz káždy wypijác kazał Aetius/ á heminá puł kwarty/ to iest librę/ waży *Oczko* 20.

»na ostateczny raz« (1): iáko nam thego y Páweł Apoštoł fwięty mocnie poświadczác raczy: Iż nam iuz ná oštáteczny raz okázác lie raczył [Bóg] w Synu swoim *RejPos* 294. ~

»(i) po [który] raz« (17): Otworz mowię ras potrzeczy Boć dełczka ze drzwy wyleczy. Iestem pofel boży *RejKup* e5; *quintum consul*, Po piątiś ras ráycá. *Mącz* 343a, 449c.

~ *Zwrot*: »i po drugi raz powtórzyć« (1): Tamże posłowie i po drugi raz przez tegoż Siennickiego powtórzyli, prosząc, aby [...] *Diar* 60.

Wyrażenia: »po drugi, po wtory raz« = *ponownie, powtórnie* (7:1): Mądryć gdy z śidła wynidzie/ Po drugi ras wnie nie przyydzie *BierEz* K3; *RejAp* 155, 191v [2 r.]; Bo pátrzay co tu [*Matth* 22] Pan powiedác raczy/ iż gdy po nie [gości na gody] powtory raz iuz połłác raczył/ iż zániedbáli tego/ wzgárdzili tym *RejPos* 239, 238v, *Ooov*. *Cf Zwrot*.

»i po drugi, i po trzeci raz« [w funkcji wzmacniającej] = *tak, zaiste* (5:1): SMIłuy lie y po drugi raz fmiłuy lie ná demną moy panie *RejPs* 84; *RejAp* 7v; *RejPos* 291v; NIémálfz/ y po drugi raz niémálfz wątpliwości/ Zeby cnotá miáła być kiedy bez zazdrości *KochPieś* 44; NIemálfz y po trzeci raz nie málfz wątpliwości/ By w kim cnotá miáła wiść bez czći y fławności. *RybGęśli* D3v; *CiekPotr* 15. ~

[»po drugim razem« = *następny raz, znowu*: wie to pan bog kiedy po drugim rázem do was będe piłá. [...] weys got wenn ich zum andern mal werde zu^m euch trincken. *Wokabul* 1539 E3v.]

»za [którym, jakim] razem; za [jaką] razą« (18;3): *BibRadz* 3.Reg 18/44; *SienLek* 162v; A gdy niewod zápuścili w przerębli/ zá pierwszym rázem gdy ciągnęli Rybitwowie/ trzy mále Rybki wywlekli/ drugim ciągnieniem nic/ [...] zá trzecim záś rázem Pokufę [*tj. straszyllo*] álbo cudo iákies okrutne *StryjKron* 351; Siedm kroć kazał wygládác Eliafz fłudze fwemu/ chmury/ y [...] obłoku/ ktorego od Páná BOgá żądał: ledwie zá siódmym rázem dogodził Pan Bog żądy y myśli iego. *LatHar* 665; *SarnStat* 710.

~ *Połączenie*: »za razem ... za drugim razem« (1): Napierwey krew vftánáwiác/ ták pokofztuy: Chufę fuchą w ránę wetkay/ á gębkę w ocćie/ álbo w winie zmaczawfzy przywiń/ á choć zá rázem nieprzełtanie/ zá drugim rázem fuchą chufę włóżyć/ y pokofztowác *SienLek* 144v.

Wyrażenia: »za każdym razem; za każdą razą« (4;3): A gdykolwiek niewiaftę bole napadną/ za koźdym razem daway thego prochu pić *FalZioł* V 33; *GroicPorz* nv, kkv; ley go [*smalec wieprzowy*] zá każdą rázą ná zimną wodę/ á pothym go záś zbierz/ y záś rofpuść/ ták dłuogo aż práwie iáfny będzie *SienLek* 134, 141; Kmiec gdy gnoy ná pole woži/ lepiej z polá dármo nie przyiezdźác/ ma zá każdym rázem przywieść kilká kámieni *GostGosp* 34; *SarnStat* 945; [Weźmifz ten miefzek/ á iáko częfsto weń sięgniefz/ zá każdą rázą z niego wymiefz dziefięć złotyeh we złoćie *HistFort* D[3]v].

»za pierwszym razem« (7): á gdy mu [*wieprzowi*] za pierwszym razem rany nie zadadzą fmiertelnej miedzi łopatki á ziobra/ tedy [...] *FalZioł* IV 3c; *KwiatKsiąż* Lv; *SienLek* 75v, 140; iefli ié [*te książki*] drugi raz przeczytafz/ będziefz ié lepiéy rozumiał niż zá pierwszym rázem *GrzepGeom* B4; *SkarŻyw* 453; *StryjKron* 351.

»za wtórym, za drugim razem« = *in secundo Vulg (3:1)*: day tego truneczek wypić chorému/ gdy go ma zimno rufzyć/ á będzie zdrów: ielli nie zá pierwfzym/ tedy iednák zá wtórym rázem. *SienLek* 140, 75v, 144v; *WujNT Act* 7/13. ~

2. Oznacza proporcjonalne powiększenie jakiejś wielkości; z liczebnikiem głównym (lub wyjątkowo z elipsą „jeden”) [Cf też I.1.a.] (9) :**

Wyrażenia: »[ile] razow (a. razy) więcej« (2): *Mącz* 259b; *Conduplico* – Dwoie, dwa razi wiecey przicziniąm. *Calep* 237a.

»co razow, [ile] razy (A) więtzy« (1:1): *POkrzyk* ieft dwoiaki/ ieden łamiecz drugi łamicza/ [...] [*samiec*] ma iabłko dwa razy więtze nizli łamicza *FalZioł* I 86c; *CzechEp* 319.

»(jeden) raz tak wiele« = *właśnie tyle (3)*: *Murm* 204; *BartBydg* 144; *Simplus*, nomen numerale, significat semel tantum, *Ras* tak wiele. *Mącz* 394b.

»jeszcze raz tak wiele« (1): *Duplus*, *Alterum tantum* – Dwoiaki, iefzcie rąz tak wielię. *Calep* [345]a.

α. Wyraża zwielokrotnione natężenie jakiejś cechy, jej większą intensywność (1) :

Fraza: »trzy razy szczęśliwy« (1): *Trzy rázy* ten łz[czę]śliwy/ kto płennymi łnopy Czczą łtodołę nákarcił *RybGęśli* B4 [cf *Vergilius, Eneida* 1,94: *o terque quaterque beati*].

3. Oznacza ilość splotów dokoła czegoś; z zaimkiem liczebnym nieokreślonym (1) : *Wiele* ich ieft/ ktorym łię zda iákoby niebyli poczeńnymi/ iefliby łie im łáncuch niełwiecił ná łzyi/ ktory im kto droźły ma/ ábo mu łię więcey rázow około łzyie obwinie [*pluraque volumina facientem*]/ [...] tem łię rozumie być poczeńnieyłym *ModrzBaz* 51.

4. W funkcji zbliżonej do spójnika wskazuje na przemienność lub różnorodność, często z odcieniem przeciwstawnym: to ... to; modo ... modo Calep, Cn; alias ... alias, iam ... iam, nunc ... nunc Cn [w tym: »raz« (A) (161), »razem« (I) (3)] (164) : *RejKup* K; *Morze huczy:* á nawę miecą nawáłności. *Raz* łye zda/ iáko w przepáść/ poyźrzeć z wyłokości: *A* kiedy łye záś wáły rołtępuią/ áni *Miałtá* widác wielkiého/ z głębokięy odchláni. *KochPam* 85.

Połączenia: »naprzod ... drugi raz« (1): [*wojewoda siedmigródzki pisał:*] *Iam* ieft gothow połufzen być záwždy *Máiełtatowi* krolewłkiemu: ále prze tak rozne rołkazanie krolewłkie/ niewiem czego łie mam dzierzeńć/ naprzod włkazano do mnie ábych był w *Budzyniu* v *krolá*/ drugi raz ábych ábo w *Trácią* wciągnął/ áłbo w tył *Celárzowi* vderzył *BielKron* 306.

»raz ... drugi ... to ... to ...« (1): ná łiewbę *Raz* łufza, drugi, mokrość, to mrozy, to wiátry *CiekPotr* 65.

»raz ... drugi ... trzeci« (1): v *Troglotydu* że przez dzień iednáfz łtudnia/ raz łłoną/ drugi gorzką/ trzeci łłodką (a wiecznie tak) bywa/ *Plinius* nápiłá. *Oczko* 9v.

»raz ... a potym« (1): *Bo* to włzytko przyrodzonym biegiem łię dzieie. *Raz* chmury pánuią/ y *grom* łrogi: á potym *Bóg* obdarza łwiat pogodą/ y łłóńcem złotym. *KochFr* 85.

»raz ... raz (... raz) (...)*« [w tym: dwukrotne (6), trzykrotne (1), dziewięciokrotne (1)] (8): BudBib* I 329a *marg* [2 r.]; *KochMuza* 26 [2 r.]; *W* tym do roku dzień dwákroć z nocą łye miárkuie/ *Raz* ná *Wiołnę*/ *raz*/ kiedy *Láto* włtępuie. *KochPhaen* 19; *Raz* łłóńce pięknie łwiećilo: *Raz* łwoie prómienie łkryło. *Raz* obłoki iáłné były: *Raz* wnet łpetné náłtápiły. *Raz* łáł déłcz/ á wiátry włtály: *Raz* zásię łichuchné wiály. *Raz* áno łye łpułcza zorzá/ *A* dzień odnoł do morzá. *Raz* áno práwe południe/

Słońce świeci prawie cudnie. Raz áno iuż ieft w północy *PudłFr* 21-22; [*Niemcy*] vftáwicznie témi gadkámí [...] czás prózno trawią: raz o kielichu/ iefliż go dáć láikóm: raz o żonách kápłáńfkich/ iefliż ie mieć máią *OrzJan* 129; *RybGęśli* Bv [2 r.]; *WitosłLut* A5v [3 r.]; *CzahTr* L4v [2 r.].

»raz ... drugi(e) raz; jeden raz ... drugi(e) raz« = *to ... to* (26;2): *MurzHist* H2v [2 r.]; *KwiatKsiąż* L [2 r.]; *Vicibus reticere*, Po ráżu [!] milczeć/ yeden yeden raz/ drugi drugieraz. *Mącz* 493b; ábowiem nietelko káždemu z W.M. może fie ták zdác/ á mnie ináčzey/ ále też y mnie lámemu raz ták/ drugiras ináčzey/ widzieć fie może. *GórnDworz* D, F [2 r.], M3v, M4, T5 [2 r.] (20); Tákcí ná świećie być muśi: raz rádość/ Drugi raz łmutek *KochOdpr* Bv; *SkarŻyw* 508 [2 r.]; *KochBr* 151 [2 r.]; *Phil* N [2 r.]; *SkarKaz* 275b [4 r.]; [*nasi prawowładzcy*] iednę rzecz raz chwałą, Drugi raz zásię gánią. ieden raz ná Seymách Y Seymikách ták rádzą, drugi raz przeciwnie. *CiekPotr* 78, 79 [2 r.]; [*Fortuna*] Raz pogodna/ drugi raz łzalona y nieftáteczna/ raz matká/ drugi raz mácochá/ raz bogáta/ drugi raz nága/ raz iezdna/ drugi raz piełza/ raz kroluie/ drugi raz żebrze/ raz páni/ drugi raz błáźnicá. *KlonFlis* B.

»jeden raz ... (a) drugi; raz ... a drugi« (3;2): *MetrKor* 57/120v, 59/282; aby alternatą raz Polskiego narodu adругi Litewskiego ludziom to pomienione Biskupstwo dawane było. *ActReg* 42; *Bilinguis* [...], qui modo unum, modo aliud loquitur – Mętlarz, raz toadругy owo mowiacy. *Calep* 131a, 56b.

»jednym razem ... drugi raz, drugim« (2;1): *RejPs* 160v [2 r.]; [*opiły*] Iednym rázem zámruczy á drugi raz łzepce/ A czáfem iáko Bocian zyadłzy żábę klekce. *RejWiz* 30v; Ia niewiem/ co fię wżdy dzieie. Iednym fię rázem boimy A drugim fię wefelimy. *MWilkHist* H4v.

»raz ... zaś (a. zasię)« (4): yżeby też vmieli [*młodzieńcykowie*] ras fię gdy potrzeba wyładzic/ y zaś fię pod tarczą zakryć/ albo fię ią załadzić *KwiatKsiąż* Ov, L, Ov; [*Władysław Lokietek*] Przez Henryká raz wygnány/ zaś wybrány roku 1296. y wygnány. *KlonKr* Ev.

a. *W odniesieniu do tekstów wskazuje na poszczególne przedstawione w nich poglądy lub fakty; często uwydatnia sprzeczności w przedstawianych przez autora poglądach* (64) : Niezgodá Sonezianow Bo mowią raz łłowo to *Per* zawždy Synowi należy. A tu mowią: *Non per filiu^m clamauit*. *SarnUzn* E8v marg, F3v; *CzechEp* 172.

Połączenia: »raz ... na drugim miejscu; raz ... drugi raz ... indzie ... na innym miejscu« (1;1): *ReszPrz* 56; Przetoż raz czytamy: Wízelki ktory wierzy/ ten z Bogá ieft. A drugi raz; Wízelki ktory miłuie/ z Bogá fię národził. Indzie nápisano: Iż wiárá oczyścia fercá. A ná innym mieyfcu: Iż miłość okrywa wielkość grzechow. *WujNT* 551.

»raz ... drugi raz; raz ... (a) drugi« (14;10): Tu niech káždy baczy iáko fię w tym *X(iądz) K(anonik)* łam s łobą zgadza/ raz ták á drugi inák rzecz łwą prowadząc *CzechEp* 175; Abowiem/ *ait faepifime et rufus negat*, raz fię tego chwytiąc/ á drugi raz tegoż odftępując: raz prząc á drugi twierdząc *CzechEp* 212, 75 [2 r.], 109, 110 [2 r.], 172 [2 r.], 175 (24); *NiemObr* 31 [2 r.]; *LatHar* 56 [2 r.]; *WujNT* 551 [4 r.]; ták też y to gdy raz mowią Ewángeliřtowie/ iż wżięty ieft w niebo/ drugi raz iż łam w nie wftąpił: iednoż fię rozumie. *SkarKaz* 242a-b, 485a [2 r.].

»naprzod ... drugi raz« = *po pierwsze ... po drugie* (1): V abo vokaliřz/ abo *confonans*: kiedi *confonans* dwoiako ťie piřze: napřod prořto/ w radźie/ włádnie: drugi raz z kréřką/ iako włów rib. *JanNKarKoch* F4.

»raz ... drugi raz ... trzeci raz; raz ... drugi ... trzeci ... czwarty« (1;1): (*marg*) Pilna przestrogá Duchá s. o iednym Bogu. (-) Przetoż raz mowi pámięthay/ drugi raz/ fluchay: trzeći raz/ pátrzay: ktorými flowy nam ífcie otwarza zmyflý ták wnątrzne íáko y zwirzchnie *SarnUzn* D4; *CzechEp* 186.

»raz ... potym« (2): Cżęgo íz pełno wflędy w pílmie/ káždy to pilny czytelnik ínadno obaczyć może/ że cżęłtokroć tęż rzecz/ ktorą raz ná Bogá íámego wkłáda/ íynowi íą tęż potym przyczyta *CzechRozm* 202; *CzechEp* 75.

»raz ... záś (a. zásię)« (10): *CzechRozm* 17, 18v; *CzechEp* 253, 301, 313; Pan Chrístus nie íeft íobie przeciwny/ áby to co raz zgánił/ drugi raz pochwalác miał/ ábo cżęgo raz zákazał to zásię rofkázowác y poftánawiác miał. *NiemObr* 31; Raz pífze [*Luter*]: Wízyfscy śwíęći wízyfłtko v Páná Bogá przemogá [...]. Záś ínáczej: Nie dáł bym práwi/ zá pomoc y záflugę śwíętego Piotrá íednego píeniądzá *ReszPrz* 60, 57, 59 [2 r.].

»raz ... záś potym« (1): *CzechRozm* 128v cf *Szereg*.

Wyrażenie: »drugi raz« = *w innych okolicznościach; kiedy (gdzie) indziej; w innym miejscu tekstu* (20): Abowiem cżálem v nich rzeczón íeft Bog íftność/ po chwili záś nie Bożą íftnością íefth/ ále íámá Bogiem íefth/ [...] Záfię drugi raz nie íeft Bog w niey/ ále oná íámá w Bogu íeft *GrzegRóżn* D4v; *SarnUzn* D4, F4v; Bo raz go [*papieźnicy Jezusa*] íobie duchem/ ániołem/ Bogiem bez cíálá ítánowiá/ á drugi raz go cíáłem przyobłoczá *CzechEp* 75, 110, 172, 182, 212, 324, 342; *NiemObr* 31; *LatHar* 56; *WujNT* 551 [3 r.]; *JanNKarKoch* F4; Y przetoż ná innym mieyfcu Pan máłe grzechy przyrownał do komorow/ á wielkie do wielblądow/ [...] Y drugi raz: widziłz/ práwi/ zdziębłko w oku brátá twego: á drewná w oku twoim nie widziłz. *SkarKaz* 313a; Co íáfnie wyznawa ían ś. mowiác: Bog był Słowem. [...] A íełli ítworzone nie íeft: Bogiem íeft z Oycem yednym. [...] Co drugi raz níżey Ewángeliłtá vtwierdził/ gdy rzekł: Ná świećie był: á śwíát przezeń vczyniony íeft *SkarKaz* 486a, 242b, 485a.

Szereg: »raz i na jednym miejscu« (1): ale tęż y íam tego doznałz/ że rzadkiego przekłádáczá naydziefz ktorýby raz y ná íednym mieyfcu flowá ktore przełóżywflzy w to miał potráfić/ áby záś potym onęłz rzecz tłumácząc y flowá onęłz przekłádáiác ták íe przełóżyć miał/ íáko íe przełóżył był pierwey. *CzechRozm* 128v.

5. *W funkcji przysłówka czasu: oznacza nieokreślony moment, zwykle przeszły w stosunku do momentu powstania przekazu; viciś JanStat, Cn (171) :*

W konstrukcjach zleksykalizowanych z formą przypadkową lub wyrażeniem przyimkowym:

»[którego] **razu**« (G) (3) :

~ *Wyrażenie*: »jednego razu« (3): yfch káżka kalynfkowná myála ízilne porozumyánye stem tho hannuífem y zyurałchkiem y náłchala ym wyącz kolaczi do pańfkiego domu gđzye pan yednego razu yedzące bill na gorze potraffil *LibMal* 1544/92, 1545/96; Olim, Adverbium temporis, non solum praeteritum tempus: sed etiam praesens et futurum significans – Kiedas. Iednego rałi [!]. *Calep* [728]b. ~

»raz« (A) (159) : powyada yfch rałł v pana Marfchalka kapłuni ízyą bili rozlyeczyali gđzye wyącz ona yednego vchwiczylfchi, Annye pod Gorką go dála vtuczicz *LibMal* 1544/92v; Powyada yfch thefz dála yey mążowyy ná bothi ná plothno 4 gr. dzyewczącyu 4 grofche a rałz ná gacze 4 gr *LibMal* 1552/172, 1545/98v, 1546/118; *GliczKsiąż* N6v; *RejWiz* 67v; Krol raz vmywáiác íie wíęc

pierścienie podał/ Ten co ie wziął ták mniwał iż ich krol zápomniał. *RejFig* Aav; *SarnUzn* B7; á znałem iednego co z roftruchániká (iż raz łniego wypił fyrop) żadną miarą pić nie mógł *GórnDworz* H7; byłem raz przy thym we Włofzech/ gdzie dwoie ludzi s łobą długo/ y wolnie około miłości mowiło *GórnDworz* Cc5v, C3v, C5v, N4v, O6v, P5v (20); *ModrzBaz* 107 marg; Tá [siostra Germana] była bárzo zazdrościwa ná S. Eufrázyą [...] y nalawłzy ią raz łamę w kuchni/ poczęła ią nágrawác/ á mowić: [...] *SkarŻyw* 226; A łam ná łwe grzechy nárzekáiąc częłto plákał [św. Hugon]. y pytał go raz brát ieden/ czemu by ták bárzo plákáł *SkarŻyw* 293; [św. Antoninus] Raz idąc przez vlicę w Florencyey/ vyrzał ná iednym domku vbogim Anioła *SkarŻyw* 413; Raz w Rzymie pielgrzymowie obcy/ y inego ięzyká/ ná miłóściwym lećie będący/ łłucháiąc iego [św. Antoniego] kazánia/ powiádáli iłz go każącego rozumieli. *SkarŻyw* 545, 87, 98, 141, 142, 160 (60); *ReszList* 170; *GórnRozm* H4; *ActReg* 142; *ZapKościer* 1588/82v; *SkarKaz* 417b; Y przywiedli go byli raz ci burkownicy Ná taki hak, że o włos gárlá y czći niezbył *CiekPotr* 13; Kilá dni obieráiąc Márłzałká/ á raz pomnię pułtrzećie niedźiele ná tym trawiác/ čás tráciłi/ gdy ich Krol [...] czekác mułiał. *SkarKazSej* 694b.

~ *Połączenia*: »raz ... drugim czasem« (1): Byłás raz czćią [= przedmiotem czci] pánnóm náłzem/ Byłás [!] źalem drugim czáfem/ Byłás wzorem łpraw vcźciwych *ZawJeft* 45.

»jednego czasu ... drugi raz« (2): tráfiło mu łie [Samsonowi] iedne⁸⁰ czáfu Lwá zabić ná drodze/ ktorego zárzućił precz. Drugi raz idąc imo óń/ nálazł w iego głowie plałtr miodu *BielKron* 51v; *SkarŻyw* 324.

»(jeden) raz ... drugi raz« (9): Zeznala yłch panyey fwoyey Zuchowłkyey v kthorey fluzila yeden rałz 11. grzyvien a drugi rałł polgrzywny vkradla *LibMal* 1546/116v; *GórnDworz* C5v [2 r.], R4 [2 r.]; *RejZwierc* 100v [2 r.]; *SkarŻyw* 14 [2 r.], 226 [2 r.]; O naszych wiezniach co myslí atom niemogł zrozumiec to raz longo carcere ie karać, todrugy raz leuiter ie wspomínac *ActReg* 102, 157 [2 r.]; iáko y S. Bernárd łámym przyłóženiem y dotknieniem tey przenałwićłzey hołtyey/ raz niewiełćie opętaney/ á drugi raz czáry frodze zepłowanemu człowieku/ zdrowie przywroćił. *LatHar* 648.

Fraza: »trefiło się, przydało się raz« [*szyk zmienny*] (5:1): Woiewodá ieden [...] miał ten obyczáj/ niemal káżdą rzecz/ ábo do kilká dni/ ábo przynamniemy do iutrá odłóżyć/ y threfiło łie raz/ że w drodze dla koni łtánąc kazał [...] *GórnDworz* R, B8v, R7, Z5v; Przydało mi łię raz/ źem w pułnocy łprędká ocknął/ tám Szátan táká łemną dířputácýą záczał. Słuchay/ Lutrze Doktorze przeuczony: [...] *ReszPrz* 46; *KochAp* 9.

Wyrażenia: »drugi raz« = *inny* razem, *kiedy indziej, przy innej (a. następnej) okazji; iterum Vulg, Cn; alia occasione a. tempore, alia a. altera vice Cn* (35): DRugi ráz w łwięto połwiątznaniá kołciola Ierolimłkié⁸⁰ pán Iezus modlił łie w portiku/ iakoby w kaplicy Salomonowé *OpecŻyw* 65, 55v; *LibMal* 1546/116v; *BielKron* 51v; *GórnDworz* C5v [2 r.], R4; *RejZwierc* 100v, 163; W Rzymie połćie káżąc/ niewiáłtá czerwoną niemoc máiąca/ [...] dotykánim łię iego łukniemy podołká zleczyłá. drugi raz towarzyszyłá/ nołženim kołci S. Iágniełzki ktore závždy przy łobie miał/ od febry zleczył *SkarŻyw* 202; bo ią [św. Eufrazję czart] raz mocą w łtudnią w tráćił/ ałz ią łiołtry wyięły/ bez łzkody. Y drugi raz gdy drwá rąbáłá/ ták iey ręce łplotł/ iłz łię frodze w nogę łiekierą rániłá [...]. Drugi raz czárt ią ałz z trzećiego piętrá ná doł zrzucił. [...] Drugi raz gdy coś w gárcnu wrzáło/ włzytká potráwá zá łzátáńłką łprawą ná twarz łię iey wylałá: [...] ále żadnego obráżenia nie wzięłá. *SkarŻyw* 226, 14,

30, 292, 308 [2 r.], 324 (19); *ReszList* 170; *ActReg* 102, 157; *LatHar* 648; *SkarKaz* 417a, 420a; A wflýzawflzy o zmartwychwfltaniu; iedni flę flmiali/ á drudzy mowili [*do św. Pawła*]: Będziem cię drugi raz [*BudNT: zaśię*] o tym fluchąc. *WujNT Act* 17/32.

»drugi raz« = *potem, na potem; w przyszłości, później* (9): abflmi pothim miely navke yakobismi wtey rzeczi drvgy ras poftepowacz sTvreczkym Czeł. miely *LibLeg* 10/70v, 11/26v; *GórnDworz* li5v; Bo kto wždy iuż nieobácźnie vpádnie/ á potym flie obaczywflzy iuż tego drugi raz przeftrezza/ iuż tákiemu to wždy bywa y v ludzi y od Bogá odpulczono. *RejZwierc* 37v; Tociem wflm dlate⁶⁰ y dlugo y szeroce wypisał ze się tym drugi raz bawic nie mąm woley, wolę zaraz odprawic *ActReg* 167; *GostGosp* 18, 26, 80, 162.

»jeden (a. 1) raz, [jedną raz]« = *kiedyś; pewnego razu* (5): Okolo flkod wolwarkowych summatim powyedzial [...] pokradl 1 rafz pol strony myáfcha wyepzowego *LibMal* 1547/132v, 1546/116v; Odpowiedzial iemu [*królowi*] Rycerz: Iáchálem ieden raz ná łow: z przygody zábieżał mi ten lew kuáfiać *HistRzym* [118]; NAydzie też drugie dobrodzieiftwo co ieden raz zá nie podziękuią/ drugi raz nááfiać. *RejZwierc* 100v; *SkarŻyw* 251; [(*nagł*) O KRZCINACH GRUBĄ CHŁOPSKĄ MOWĄ. (-) Idziemy z Staszkiem, sami gdzie nie wiemy, Ale jedną raz na krzciny trafiemy. *Otwin(?)Erot* 25]. ~

»[którym, jakim] **razem**« (I) (4) :

~ *Wyrażenia*: »drugim, inszym razem« = *kiedy indziej, przy innej okazji* (1:1): Alias – Drugim razem, infzego czafsu. *Calep* 52b; *Deinde* – Potim, infzim razem. *Calep* 299a.

»ktorym razem« = *kiedyś* (2): ROki y ich flądy vftawiamy/ áby były flądzone w káfdych ziemiách y powiećiech/ iáko były záfwdy bywáf zwykły: á gdzieby którym rázem [*pro aliqua vice JanStat* 454] niemogły bydź/ á miály bydź flądzone/ tedy [...] *SarnStat* 745 [*idem*] 916. ~

Wyrażenia przyimkowe: »na drugi raz« = *z przeznaczeniem na przyszłość* (2): bo ia pánie/ flkoro flie kot [*tj. gra polegająca na przeciąganiu kota przez wodę*] odpráwi/ to powrozy hnet rozwiefzáf/ wyflufzyć/ y fchować ná drugi raz każę *GórnDworz* Qv; *StryjKron* 497.

»na drugi raz« = *w przyszłości* (2): którą to [*przyczynę chorób*] dobrze wybaczywflzy/ iuż iákobys nápoły zá wygrána/ á do porátowania flye/ nadróžnieyflzą drogę nálażł: gdyż odiawflzy ná drugi raz to co záfzkadzáló/ odiać flye chorobá może. *Oczko* 25; *SarnStat* 1296.

»po drugi raz« = *w przyszłości* (1): A gdy ták vcžyniř [*tj. nawrócisz się*]/ pewnieć będzye rzecžono od tego ták dobrego Pána twego [...]: Wfltań moy miły młodzyeńcze/ á iuż flie po drugi raz ftreż vpádka tákiego. *RejPos* 223v.

6. Jednostki frazeologiczne o określonym znaczeniu przysłówkowym (147) :

Wyrażenia: »co raz« = *co chwila, bardzo często, ciągle; identidem, perpetuo* Cn (23): niekaże iem [*Jezus apostołom*] miotac pereł przed flwynie/ niekaże być natrętami i gofpód co rás odmieniać *MurzNT* 43v; *GórnDworz* F6; *KochDryas* A2; Márflzałkowie lafkami w ziemię co raz biáf/ Po fluchayćie/ pánowie/ Vkálegan mowi. Nie pomogły nic lafki/ [...] nań nic niedbáli. *KochOdpr* C2; Lzy moiá karmia/ potráwy plącz wieczny/ Kiedy mię coraz pyta lud wřzeteczny/ Gdzie teraz on twóy/ nędzniku wygnány/ Bóg záfwołány? *KochPs* 62, 63, 188; *KochTr* 3; *KochFr* 80; *KochMarsz* 154; [*do Hanny*]: Lipá ftoiać w pořród dworu/ Wygláda cię co raz z boru. *KochPieř* 34; *GostGospSieb* +2;

CiekPotr 10; Cyráneek/ łyfeek/ niezliczona tłufzcza/ Co raz fie nurkiem po płóćię pułzcza. *KlonFlis* B4v, C3v [4 r.], F2v.

~ *Połączenia*: »co kiedy raz« (1): w wodzie vwárzywłzy/ żióła lámé wyżawłzy/ álbo w chuście/ álbo ták lámé/ ciepło przykłądác/ y co kiedy raz ołtydną powtarzác. *Oczko* 33.

»co raz to« (3): Człowiek iákis [...] ná potworney grał trąbie/ ták iż co raz/ to iey łobie niemal puł łokciá w gárdło pułzczał/ y zás wyimował/ y zás znowu wpychał. *GórnDworz* P4; *KochFr* 25; *KochSz* Cv. ~

»co raz« = *oznacza narastanie, stopniowanie, zmienność* (20): A iżeby też y połpolity człowiek [...] ten łkarb Rzeczypołp: dla pewnieyłzey y pręđłzey augmentácyeey co raz pośiłał *VotSzl* D2, D.

~ *W połączeniu z wyrazami „inszy”, „nowy”* (7): *MurzHist* Bv; *Oczko* 32; Twóy czyn iest niebo/ twoich rąk robotá Gwiazdy [...]: Ty co raz nowym światłem zdobisz wdzięczne Koło miesięczne. *KochPs* 11, 158; W trzeći rząd Rycerz/ zákoliwłzy/ wpada/ Ale ná inłzey co raz bárwie fiada. *KochSz* A3; Dobre do czytánia święte pímo/ [...] nie złe Práwo/ [...] niepołpolita náuká Lekárfka/ gdyż náturę náłzę chorobam rozmáitym/ á inać co raz nowym podległá/ [...] przez włomku álbo wđdy bolu wielkiego krefowi od Bogá náznáczonemu oddawa *GostGospSieb* +2; *PowodPr* 28.

Połączenia: »co raz to« (5): *LibLeg* 6/190v; *KmitaSpit* A3; gdyż káżdá fektá/ á czáfem káżdá głowá/ według ołobnego zdánia łwego inákłzego Bogá ábo religią/ á czáfem coraz to inłzą łobie tworzy *PowodPr* 28; Nuż ielzczę wíełfza niełpráwiedliwość/ gdy ieden człowiek w náłzym práwie drołłzy niż drugi. y co raz ná Seymach to mu cenę gorzey nád włtáwy Woiewodze odmieniáią *PowodPr* 68; *VotSzl* D3.

»co raz tym« (2): coraz tim bardziej okolo powietrza w Mazowłzu ludzie cos natrácayá. *KochList nlb* 1; *KochSz* B3.

cum comp (12): *LibLeg* 6/190v; *KochList nlb* 1; *KochPs* 162; *KochFr* 104; Zátym fie wielkie zámiełzánie sítáło/ Co raz/ tym wíecej burdy przybywáło. *KochSz* B3; *KochProp* 14; *GrabowSet* M3v; Iák bez niełzczęścia nielzá żyć žadnemu/ Ták oprocz chorob/ ktore ciáłu mgłemu/ To w tę to w owę łztychy podawáią/ A śmierci co raz bliżey przymykáią. *RybGęśli* D; *WitosłLut* A3; *KmitaSpit* A3; *PowodPr* 68; iáko oni nam łwych łukien/ korzenia/ śledzi/ y inłzych towarów według woley łwey/ co rok podwylzłzáią/ y one co raz to drożey przedawáią *VotSzl* D3. ~

»jednym razem; razem« = *za jednym razem, jednorazowo, raz coś czyniąc* [szyk 7:1] (8;1): Iednym razem dziecięcia thak długo nie trzymać/ ażby przyłżło obrzydzenie pokarmu. Bo daleko lepiej iest potrozłze [!] mu dawać pożywienia/ niżli go iednym razem albo dwiema obetkać. *FalZioł* V 35v; ovum sorbile, Miękkie yáye/ w rozmaczki/ które rázem álbo dwimá może wylknać. *Mącz* 402d, 41a; Niepoczynác od pićia (iákom rzekł) iedzenia. Ani piy iednym rázem wiele. *SienLek* 4v, 61; *Oczko* 38; iż w Rzymie zá pánowánia Augułtá Cefarzá/ iedná Sieląnká Faułta imięnim/ czworo Bliżniąt żywych iednym rázem porodziłá *StryjKron* 345; *WujNT* 4.

»jednym razem« = *jednocześnie; simul, uno tempore* Cn (1): Bo Włofzy wybráli Papieżem Vrbaná łzołtego/ [...] Fráncuzowie zás wybráli łobie drugiego Papieżá/ ktorego Clementem fiodynym názwáli (*marg*) Dwá Papieżowie iednym rázem. (–) *StryjKron* 457.

»jednym razem; jedną razą« = *nagle, nieoczekiwanie, znienacka; subito* Cn (5;3): Bruta fulmina, [...] Piorunowe vderzenie/ które [...] bes wieścy á błyskania iednym rázem trzásnie. *Mącz* 27b; tu iednym rázem oná [*miła*]/ kiedy sie miły naimniey nádziewał/ bez żadnej przyczyny/ pocźnie mu ftronić *GórnDworz* Dd3v, O5; Potym sie ćicho z obu ftron fkradáli/ To ftąd/ to z owąd ná fię przymierzáli. Aż iednym rázem czarny sie powądził/ Co sie był naprzod przed iníze wyfádził. *KochSz* B; *KochTarn* 76; Tu iedną rázą náftał w źiemí łzmér mrukliwy/ Zá którym drzenie źiemie *GórnTroas* 17, 40, 68.

»ostatnim razem« = *ostatnio, niedawno, dopiero co* (1): Quo ego interprete novissime ad Lepidum sum usus, Któregom ya máło przed tym álbo oštátnim rázem ku Lepidułowí słał. *Mącz* 251d.

»po oba razy« = *w obu przypadkach (tu: o miejscach w tekście)* (1): Po łobbocie rć. [*Matth* 28/1] Grecki text (zwłázcza chcemyli/ na articuły v święte⁸⁰ Lukafza i Iana przydané patrzyc) niemowi łobbotny ani połobbocie ani łobboty/ ale po oba razy łobbot/ iakoby tedy wielé zarás łobbot to íeft świąt było *MurzNT* 131.

»ten raz« (A) = *teraz* (8): A przeto [*człowiecze grzeszny*] bądź pilen ten ráz ij žaluy za grzéchy twoie/ abys w dzień fádny byl bezpieczny z blogoflawionymi. *OpecŻyw* 191v, 36v [2 r.]; Ten raz wypifżemy gadki o rzeczach człowieku przyrodzonych albo j łzkodliwych *GlabGad* F4; *BielKron* [332²].

~ *Połączenia*: »ten raz ... na potym« (1): Lepiéyci ten ráz oczyfciaż grzéchy/ ij ijnífé zlofcí odcinaż/ niźli na potym do czyłtza íe zołtawiaż. *OpecŻyw* 191v.

»ten to raz« (1): A ták wielki Cefárzu prósimy z pozwania łwego/ gdyż to thák długo zániechano y zániedbano było/ áby sie ten to raz zá nowym obránim Krola Rzymfkiego fyná twego włzczęło y wznowiono było *BielKron* [332²].

W przeciwstawieniu: »pierwej ... ten raz« (1): yefcze tak yego ublagála [*Maryja Boga*] yłz czo pyeruey o naymnyeyłzy grzech karal ten rałz zauyátłze łam chcącż ye odpufzczycz czyerpyal *PatKaz* III 130v. ~

»temi razy, razem tym, tymraz, tymiraz« = *teraz; obecnie* (3:1:1:1): Raczy dzyłzya rołfchyrzycz y offyerowacz twoyá gorzká łzmyercz bogu oczczu nyebyefłzkyemu fathego thymrałz vmyerayącżego człowyeka *PowUrb* +2; [*język słowieński*] w niedbałóć ludzká przyłzedł/ á łnadz przez obcy narod mało w nie [*lege*: mało nie w] vpadek. Zafię tymiraz/ á z rządzenia Bożego/ ku pierwej łwey łlawie y zacznóci: przychodzi. *FalZiołUng* V 119; Bo náftáło temi rázy łż wiátłzey wadze obraży [...] Niłz Bog żywy nie łkončony *RejKup* o6v, i5v, k2v; Bo ták mowi Iehowá/ oto iá [*lege*: ja] procá wyrzucę obywatela ziemfkie rázem tym [*in vice hac*]. *BudBib Ier* 10/18.

»tem razem« = *wtedy, w tym momencie* (1): Chłopyęta [...] yeden álbo dwa łpytáyá wiele ich [*jabłek*] zá pyenyądż álbo zá łfeląg/ trzeći zá nim łtoyąc porwye ich garsć. Rurał [...] chce go gonic/ á drugi zá drugá garsć połapi. Rurał [...] zá drugim pobyęzy: á wten czás trzeći nábrawłfy ich w czapkę zgolemo od wozá wmyka/ Rurał [...] zá nim práwye z bicżem pędził/ á tem rázem killká ich przybyężawłfy práwie ręce wnich pográżywłfy/ onych ná korzec y więcey nábrali. *GliczKsiąż* Iv.

»temi razy« = *zawsze* (1): Lecz cnotá wiecznotrwála/ włzytko témi rázy Z myśłá wolná przenośi/ włzelkiéy prózna zmázy. *GosłCast* 33.

Wyrażenia przyimkowe: »do razu« = *od razu, natychmiast* (1): A páni biała z mieczem sie záwiya/ Kto sie nágodzi/ do rázu zábiya. *KochSz* B3v.

»z razu« = *natychmiast, w krótkim czasie; bardzo szybko, od razu; zaraz* (13): Vczy fie drugi iáko koniá munfztukiem záłomić/ [...] y iáko go z rázu wybość/ áno by fie pirwej náuczyć iákoby fwą wołą á wżeteczność w łobie záłomić *RejZwierc* 14, 113; *Oczko* 27; Co/ przyiaćielá práwego/ zyłkuie Imię/ gęłty iefł: lecz gdy fię záchwieie Fortuná: káždy z rázu wftępuie. *GrabowSet* Yv; *OrzJan* 18, 83; ná świecie rzeczy nie zrázu zwykły do fwy przychodźić perfectiiéy. *JanNKar* A4v; *SarnStat* 1305; Páni/ tá twa lichotá/ ferce mi ftrwożyłá Zrázu/ á przeftách wielki we mnie vczyniá. *GosłCast* 34, 10, 23.

~ *Wyrażenia*: »jako pierwej z razu« = *jak poprzednim razem* (1): Nieuydzie mi bez pomfłty/ iáko piérwéy zrázu/ Gdy mi fie z ręku bráckich/ śmiertelnégo rázu Wymknął *GosłCast* 14.

[»z prędkiego razu«: Mořkwá z prędkiego rázu onym ogniem fie potwóżywfy [...] / ięli vćiekáć z zamku *BielKron* 1597 766.]

Szereg: »nagle a z razu« (1): ále iáko łam [*koleryk*] ogniówi cóś podobny/ ták choroby w które wpada/ nagle á zrázu pálic á gorzéc fye z nim zdádzą *Oczko* 34. ~

»z razu« = *na początku, od początku; ab initio operis* Cn (5): *OrzJan* 27; Ná woźie iédź/ źle koniá ták z rázu mordowáć *WyprPl* C; Co gdy iá [*cnotę*] iáko vtráćifz/ Iuż z nią záras ławę ftráćifz. Ktoey trudno powetowáć/ Lepi iey zrázu fzanowáć. *CzahTr* [D2]v, Ev.

~ *Szereg*: »z razu i potym« (1): Tuć ia trudno powiedźić mam/ wiele godzin z rázu/ y potym/ á iáko czás długi/ w Cieplicach śiedźieć mařz/ poniewáź áni ćiebie/ áni twéy choroby nie znam. *Oczko* 27. ~

»na raz« = *za jednym razem, jednorazowo coś czyniąc* (8): [*wilk*] Też źrze tak wiele na raz iż ma za trzy dni dofić *GlabGad* C8v; á iefłiby to [*pół kwarty wody*] komu hauft béł wielki/ rozdwoić/ á Ciátum/ co iefł kielifzek/ ná raz wypić *Oczko* 20, 38.

~ *Wyrażenie*: »na jeden raz« (5): á tego prochu dáć na iedeⁿ raz co dwa złota albo piéc połgrořzkow wáżá *FalZioł* I 141b, IV 55b, V 87; Zbytek/ łáfiedzi/ zbytek/ ktory iáko morze Wfzytko poźrze/ [...] Malo mu na ieden raz wfzytki rocźne fnopy/ Zije on kiedy zafiędzie/ grunt zaraz/ i z chłopy. *KochSat* A4v; Coenas duas unica mensa explicare, Ná yeden ras dwie wieczeri odpráwić. *Mącz* [305]b. ~

»[ilu, ile] na raz« = *równocześnie, w jednym czasie* (5): *KromRozm III* D8v; Quoteni, Yáko wiele/ álbo yáko wiele ná raz. *Mącz* 344c; Chodźily po Rzymie proceřfye/ [...] z wielką pokorą y fkromnořcią/ vććiwořcią/ po kilku řet ná raz Pána Bogá chwałáć *ReszList* 158.

~ *Wyrażenie*: »na jeden raz« (2): *Concurſio rerum, fortunarum*, Wiele przigód ná yeden ras. *Mącz* 74b; W ten ſwięty rok niewymowna wielkořć pořtronnych ludzi pielgrzymow/ poczęłá fię do tego řzpitalá řchodźić/ [...] po 4.5.6.7.8. tyfięcy ludzi ná ieden raz. *ReszList* 166. ~

»na raz« = *na razie, tymczasem* (1): Nie mořem mowić: dźiř po ćię ſmierć przyidzie/ á potym po mię: ále wfzyfcy fię iey řpodźiewamy. ná mię koley/ ia podobno drugie vprzedzę. Aby tá myřł gotowořć w nas do tákiego potkánia řpráwowáłá/ ktore fię tylo ná raz chowa. *SkarKaz* 387a.

»za raz« (2):

~ *Wyrażenia*: »za jeden raz« = *naraz, przy jednej okazji* (1): *Tribus congiis epotis uno impetu*, Wypiwfy trzi kwarti zá yeden raz. *Mącz* 295d.

»za ten raz« = *tym razem* (1): I zákámiáło ferce Fáraonowe/ ták/ iż áni zá ten raz [cf *BibRadz*: y ná ten czás; *BudBib*: y onego rázu; *WujBib*: áni tym rázem] wypuřcił Ludu. *Leop Ex* 8/32. ~

»za razem« (7):

~ *Wyrażenia*: »za jednym razem« = *jednorazowo, raz coś czyniąc* (6): Nuż Pychá z Nieczyftotą wżák ie dobrze znamy/ A ich nabożne fprawy też częfto widamy. Nuż co záfię vmieią ine towárzyfzki/ Wżákby zá iednym rázem mógł potopić wżytki. *RejWiz* 31v; Eadem opera, Zá yednym rázem/ zá yedną drógą. *Mqcz* 264d; Náoftátek sílá ieft tákich/ ktorzy zá iednym rázem wżytko wyfypią/ iz drugi raz niemáfz co dáwać *GórnDworz* li5v; *ModrzBaz* 123v; *StryjKron* 406; *WujNT Rom* 9/10.

»za tym razem« = *teraz* (1): Wypuść lud moy/ áby mi offiárował: bo zá thym rázem [*in hac vice*] przepuľczę wfyftkie plagi moie ná ferce tve [*tj. faraona*]/ y ná słuźebniki tve/ y ná lud twoy *Leop Ex* 9/14. ~

Konstrukcje przysłówkowe w znaczeniu: wiele razy w krótkich odstępach czasu, często (26) :

»raz po raz; raz w raz; raz za razem« = *iunctim, nulla vel parva interiecta mora Cn* (9;3;1): A iże [*Bóg*] raz po raz powtarza/ to czyni przez pochyby/ áby tym młótem raz w raz bijęcy tę twárdą fkálę ferca náznego rozráził. *SarnUzn* D4; *RejPosWiecz*² 93 [2 r.]; *RejZwierc* 83v [2 r.]; O frogich á częftych raz po raz wnétrznych woynách/ y roľterkách fzkodliwych Xiążąt Ruľkich. *StryjKron* 195, 200 [2 r.], 335 [2 r.]; *GostGosp* 170 [2 r.]; [Identidem razwraz *UrsinGramm* 288].

~ *Połączenie*: »[ile] kroć razow, [ile] kroć (a. po [ile] kroć) raz po raz« [*szyk 3:1*] (2:2): Arábowie y Sáráceni wybrawfzy Máchumetá zá Hetmáná/ porázili Rzymiány raz po raz trzy kroć rázow *BielKron* 165v, 252v [2 r.]; Lucko dwa kroć raz po raz wzięte. *StryjKron* 577 *marg*; Tu fłyfzimy/ iáko Chriftus pan/ będąc w chwale/ y Pánem chwały: przedsię Oycá fwego/ bogiem fwoim/ po czterykroć/ raz po raz/ miánowác fię nie włyda. *NiemObr* 112.

Szereg: »raz za razem, ustawicznie« (1): zgoła powiedział [*tchórzliwy syn*]/ ia fie [*za ojca*] bić nie będę/ á te fłowá raz zá rázem wftáwicznie powtarzał. *GórnDworz* O7. ~

Cf **NIERAZ, ORAZ, RAZEM, TERAZ, ZARAZ**

AN, KW